

НАУКОВА СПАДЩИНА УКРАЇНСЬКОЇ ПСИХОЛОГІЇ: ЄДНІСТЬ МИНУЛОГО ТА ТЕПЕРІШНЬОГО

*Збірник тез доповідей
Щорічного наукового круглого столу*

(10 червня 2022) року

**Національна академія педагогічних наук України
Інститут психології імені Г. С. Костюка
Лабораторія загальної психології та історії психології ім. В.А. Роменця
Лабораторія психології особистості ім. П.Р.Чамати**

НАУКОВА СПАДЩИНА УКРАЇНСЬКОЇ ПСИХОЛОГІЇ: ЄДНІСТЬ МИНУЛОГО ТА ТЕПЕРІШНЬОГО

*Збірник тез доповідей
Щорічного наукового круглого столу*

(10 червня 2022 року)

Київ - 2022

Друкується за ухвалою Вченої ради Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України (протокол № 14 від 27.10.2022 року).

Наукова спадщина української психології: єдність минулого та теперішнього / Збірник тез доповідей Щорічного наукового круглого онлайн-столу (м. Київ, 10 червня 2022 року) / за ред. С. Д. Максименка, В. В. Турбан. – Київ, Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. 60 с.

Редакційна колегія:

Максименко С. Д., дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор; **Турбан В. В.**, докторка психологічних наук, професорка; **Сердюк Л. З.**, докторка психологічних наук, професорка; **Бугайова Н. М.**, кандидатка психологічних наук, старша наукова співробітниця; **Поклад І. М.**, кандидатка психологічних наук, старша наукова співробітниця.

До збірника увійшли тези доповідей Щорічного наукового круглого онлайн-столу «Наукова спадщина української психології: єдність минулого та теперішнього» (м. Київ, 10 червня 2022 року).

На науковому круглому онлайн-столі обговорювалися такі основні питання: генеза розвитку психології особистості в Україні; соціально-психологічні чинники та закономірності формування і розвитку психології особистості в Україні; особистість в українській психології та культурі: методи дослідження та особливості колекційної роботи; психологічне забезпечення та психологічний супровід допомоги населенню України в сучасних умовах.

Рекомендації щодо впровадження результатів онлайн-круглого столу полягають у підвищенні обізнаності науковців, викладачів і аспірантів щодо становлення напряму психологія особистості в сучасній психологічній науці та можливостей практичного використання досягнень загальної психології, психології особистості, історії психології щодо сучасних умов освіти та науки.

Збірник адресований фахівцям-психологам науковцям та практикам, викладачам закладів вищої освіти, педагогам та вихователям, докторантам, аспірантам та студентам.

Матеріали опубліковано в авторській редакції. Відповідальність за достовірність викладеного матеріалу покладено на авторів статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

З М І С Т

Афанасенко В.І., Гринюк Д.,	ДО ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ РАНЬОГО ДОСВІДУ ВЗАЄМОДІЇ ДИТИНИ З БАТЬКАМИ.....	4
Березіна О. О.	ВПЛИВ СТРАХУ СМЕРТІ НА ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК, ТА ЯКІСТЬ ЖИТТЯ В ПЕРІОД ПІЗНЬОЇ ДОРΟΣЛОСТІ.....	6
Бугайова Н. М.	СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ІНФОРМАЦІЙНО - ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА СВІДОМІСТЬ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ВІЙН.....	9
Бурлакова І., Шевяков О., Кондес Т.	КОРПОРАТИВНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ В УМОВАХ ПОСТІЙНИХ ЗМІН (ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ).....	12
Вернік О. Л.	ПРОБЛЕМА ЧАСУ В УКРАЇНСЬКІЙ ПСИХОЛОГІЇ: ПСИХОФІЗИЧНИЙ, СОЦІАЛЬНИЙ І ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ.....	14
Волошок О. В.	ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ СТРЕСУ ТА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ЖІНОК У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	18
Коваль І. А.	ЗМІНА ПІДХОДІВ ДО ПРОБЛЕМИ МАСКОВАНОЇ ДЕПРЕСІЇ У ЧОЛОВІКІВ, ЯКІ ВТРАТИЛИ ДИТИНУ.....	21
Комар Т. В. Дармограй Ю. Мамчур І. В.	САМОРЕГУЛЯЦІЯ ЯК ЗДАТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ДО СТАЛОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ В РІЗНИХ УМОВАХ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ...	23
Мельник О. А.	ВПЛИВ ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩА НА РОЗВИТОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	25
Мельник О. А.	ТРАДИЦІЙНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПСИХОЛОГІЇ.....	29
Москаленко В. В.	ЕТИЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ТЕНДЕНЦІЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ПОШУКІВ У ВІТЧИЗНЯНІЙ НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.....	32
Поклад І. М	ТВОРЧІСТЬ ЯК ОСНОВА ПОТЕНЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ОСОБИСТОСТІ	34
Скальська Л. О., Горбачов В. О.	РОЗУМІННЯ ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ В КОНТЕКСТІ СКЛАДНИХ І БАГАТОВИМІРНИХ ПРОБЛЕМ	39
Скальська Л. О., Горбачов В. О.	«НАУКОВА СПАДЩИНА УКРАЇНСЬКОЇ ПСИХОЛОГІЇ: ЄДНІСТЬ МИНУЛОГО ТА ТЕПЕРІШНЬОГО» ЕВОЛЮЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ.....	41
Солодчук С. Є.	ДОСВІД ВИВЧЕННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПСИХОЛОГІЇ.....	43
Токарева Л.Д.	ВИЯВ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УСПІШНІЙ ГОТОВНОСТІ ДОШКІЛЬНИКА ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ	46
Торжевська Н. Р.	ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ АРМІЇ	53
Турбан В. В.	ОСНОВИ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ДЕТЕРМІНАНТ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ В УКРАЇНІ (ХХ-ХІ СТОЛІТТЯ).....	57

Афанасенко В.І.,
докторка філософських наук, професорка,
професорка кафедри психології та педагогіки,
Хмельницький національний університет,
м. Хмельницький, Україна

Гринюк Д.,
магістрантка
Хмельницького національного університету,
м. Хмельницький, Україна

ДО ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ РАНЬОГО ДОСВІДУ ВЗАЄМОДІЇ ДИТИНИ З БАТЬКАМИ

Проблемі взаємин батьків та дітей присвячено значну кількість наукових досліджень. Однак, ця проблема продовжує залишатися однією з найскладніших та найактуальніших для психології особистості та вікової психології.

Психологами практично всіх напрямів підкреслюється той факт, що головною та необхідною умовою «людського» розвитку дитини, формування її душевного життя, насамперед є близький дорослий. Саме з ним, у його супроводі дитина пізнає навколишній світ і робить у ньому свої перші кроки та відкриття. Дитина усвідомлює себе через відносини з близькими дорослими і цей процес взаємодії триває впродовж усього життя.

Питання про значимість раннього досвіду взаємодії батьків з дітьми започатковане у психоаналітичній традиції. Психоаналіз фокусується в основному на ролі дитячих переживань та конфліктів у формуванні дорослої особистості.

Саме аспект взаємин з батьками визнається ключовим джерелом виникнення цих переживань та конфліктів.

Засновник психоаналізу З. Фройд вважав, що головним мотивом поведінки дитини є задоволення її інстинктивних бажань, а батьки мають забезпечувати адекватне задоволення психосексуальних потреб дитини.

Аналізуючи розвиток Над – Я Анна Фройд надає вирішального значення ідентифікації дитини з батьками та інтеріоризації батьківського авторитету. Кожна фаза розвитку дитини, на її думку, є результатом вирішення конфлікту між внутрішніми інстинктивними потягами та обмежувальними вимогами зовнішнього соціального оточення.

Ключове значення А. Фрейд надає фігурі матері: саме мати одночасно є для дитини та першим об'єктом кохання та першим законодавцем.

Згідно концепції Е. Еріксона стадії розвитку дитини засновані на якісно своєрідному переживанні себе, яке залежить від особливостей взаємодії з батьками в той чи інший віковий період.

Так, для виникнення на першій стадії «базової довіри до світу» дитині необхідна материнська ніжність, чуйність та турботливість.

Е. Еріксон підкреслює, що у батьківському ставленні поєднуються турботи про потреби дитини з почуттям довіри до неї. З одного боку, батьки мають оберігати дитину від навколишніх небезпек, а з іншого — надавати їй певний ступінь свободи, при цьому дитина встановлює необхідний баланс між вимогами батьків та своєю ініціативою.

Надалі, коли дитина підростає і виходить межі сім'ї, коло її соціальних взаємодій значно розширюється та на всіх наступних вікових етапах, в процесі придбання особистісної і груповий ідентичності і самореалізації батьками здійснюється підтримуюча функція.

У теорії прихильності, засновниками якої стали Дж. Боулбі та М. Ейнсворт, стверджувалося, незважаючи на генетично задану тенденцію до утворення прихильності, якість цієї прихильності залежить головним чином від типу ставлення матері до дитини. Окрім того, згідно з Дж. Боулбі основна функція прихильності до матері полягає не в задоволенні фізіологічних потреб, як це утверджувалося в психоаналізі, а в забезпеченні почуття безпеки. Саме тому наявність уподобання є необхідною умовою пізнавальної активності та дослідницької мотивації дитини.

Представниками гуманістичної психології батьківське ставлення сприймається як фундаментальна основа розвитку дитини (К. Роджерс, Е. Фромм, А. Маслоу).

К. Роджерс стверджував, що позитивне самоставлення дитини, повноцінне формування її «Я-концепції», які необхідні для реалізації найважливіших потреб особистості в самоактуалізації та саморозвитку, можливі при створенні певних взаємин батьків та дітей.

У вітчизняній культурно-історичній традиції загальноновизнаним є положення про те, що соціальний світ та оточуючі дорослі виступають як необхідна умова розвитку дитини.

Взаємини з іншими є основою становлення особистості людини. Ці відносини багато в чому визначають моральну цінність людини та її самосвідомість. Становлення міжособистісних відносин найінтенсивніше відбувається у дитячому віці.

Система значущих відносин дитини з іншими людьми, яка характерна для конкретного вікового періоду, визначається як «соціальна ситуація розвитку» і вирішальним чином зумовлює напрямок та зміст розвитку дитини.

Березіна О. О.,
кандидатка психологічних наук,
наукова кореспондентка інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна

ВПЛИВ СТРАХУ СМЕРТІ НА ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК, ТА ЯКІСТЬ ЖИТТЯ В ПЕРІОД ПІЗНЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

Картина ставлення до смерті з'являється в якості складного, багатопланового й багатопланового утворення, що відображає загалом основні соціальні й релігійні розбіжності, регіональні й національні особливості.

У соціально-психологічному аспекті смерть, з одного боку, баналізується й віддаляється від людини. З іншого боку, у свідомості сучасного індивіда смерть перестає належати природному порядку речей і сприймається як своєрідна агресія ззовні, що не залежить від самої людини. Хвороба, старість, карантинні обмеження, війна, зводяться до дисфункції, випадковості.

Основою всіх щиросердечних і моральних проблем людини є підсвідомий страх перед смертю.

У різних суспільствах ступінь морально-психологічної зрілості людини завжди визначалась його ставленням до скінченності власного існування, а смерть розглядалась як перехід, що веде до більш високих форм особистісного існування.

У теперішній час відзначається поява нового бачення світу й трансформація погляду на проблему смерті. Ф. Бекон зауважує, що «люди страшаться смерті, як малі діти темряви», і «якщо при цьому думка про смерть виникає як кара за гріхи, то вона благочестива, але острах – прояв слабості», «стогони, корчі, мертвотне обличчя, сльози друзів, жалоба, поховання та інше - от від чого смерть з'являється жахливою» [3]. Він вважає, що страх смерті потрібно, можна й важливо перемогти: «Немає в душі людини такої навіть самої слабкої пристрасті, що не перемагала б страх смерті; а виходить, смерть не може бути настільки ж страшним ворогом, раз є в людини ціла рать, здатна її здолати» [3]. Бекон перераховує різні людські почуття, які так чи інакше, стоять вище смерті: «Помста тріумфує над смертю; любов її нехтує, честь призиває її; горе шукає в ній притулку; страх передбачає її» [3], тобто смерть, по Бекону, представляє не самодіюче окреме почуття або явище, а є частиною системи почуттів й емоцій, підлеглих афектам розуму й самій людській природі.

Існує безліч підходів, що розглядають проблему смерті у різних аспектах. Як нам уявляється, одним з найбільш значущих і цікавих є трактування історії смерті, розроблене Пилипом Арьесом. На думку П. Арьеса, в основі еволюції ставлення людини до смерті лежить загальна еволюція внутрішнього світу індивіда в його

ставленні до природи й до «іншого». За П. Арьесом, в історії людства було п'ять типів, п'ять уявлень ментальних підходів до осмислення проблеми смерті [4].

Перший тип – стан «прирученої смерті», девізом якого є: «Всі ми смертні», тобто немає такої людини, що не вмере. Людина – частина природи, тому смерть як інобуття, як перехід в інший світ є природний стан природи. Такий підхід до смерті властивий періоду первіснообщинного й рабовласницького ладу, коли смерть сприймалась як частина круговороту природи. На думку П. Арьеса, такий підхід до смерті в теперішній час нівелюється. На наш погляд, це не зовсім так, оскільки такий підхід до смерті, поряд з іншими, існує і нині.

Другий тип сприйняття смерті – «смерть своя». Людина усвідомлює смерть, як свою особисту ношу, як справа особистого подвигу. Увесь час думаючи про Страшний суд, людина для полегшення проходження душі через чистилище прибігає до багатьох релігійних ритуалів.

Третій тип сприйняття смерті за П. Арьесом – «смерть далека й близька». Такий тип характеризується крахом механізмів захисту від природи. «І до сексу, і до смерті повертається їх дика, неприборкана сутність». Незважаючи на те, що тривалість людського життя сучасної людини в середньому збільшилась, у підсвідомості кожний розуміє, що смерть може прийти в будь-який час. За останні два роки ми можемо це спостерігати у вигляді пандемії в усьому світі.

Четвертий тип сприйняття смерті П. Арьес представляє як «смерть твоя». Людина драматично сприймає й переживає вихід з життя значимого близького, смерть якого представляється їй більше тяжкою втратою, чим її власна смерть.

П'ятий тип сприйняття й переживання смерті за П. Арьесом – «смерть перевернена». У сучасний час страх смерті штовхає близьких людей відвозити старих, хворих, безпомічних близьких у лікарні, будинок для старих, де вони, оточені сторонніми людьми (лікарями, доглядальницями), вмирають на відстані від рідних. Смерть стала «медикалізованою», «перекрученою», про неї стало соромно багато говорити. Жалоба й оплакування не афішують, сприймаючи їх як душевну хворобу. Емоційна стриманість на людях компенсується вдома слізьми й сумом про померлого.

На думку П. Арьеса, в основі еволюції ставлення до смерті лежить загальна еволюція внутрішнього світу індивіда в його ставленні до природи й до «іншого». З розвитком цивілізації, дітей починають усіляко огороджувати від усього, що пов'язане з образом смерті. «Прирученою» смерть є відносно уявлень сучасної людини.

Смерть для старіючої людини – значиме явище. Їй потрібний якийсь міф про смерть, інакше її очікують лише судження «здорового глузду», які не підказують їй нічого кращого, чим чорна яма, що її очікує.

Психоаналітик Е. Фромм вважав, що рятування від страху перед смертю рівносильне рятуванню від власного розуму. Він пише: «Людина – частина природи, вона підлегла фізичним законам і не здатна змінити їх; і все-таки вона виходить за межі природи... Усвідомлюючи себе, вона розуміє свою безпорадність й обмеженість власного існування. Вона передбачає кінець – смерть. Вона ніколи не звільниться від

дихотомії свого існування: вона не може позбутись від розуму, навіть якби захотіла; вона не може позбутись від тіла, поки жива, і тіло змушує її бажати життя» [6].

Відомий римський поет, письменник і філософ I ст. н.е. Луцій Сенека вперше в античності створив закінчену танатологічну систему – стоїчну філософію про смерть. Він вважав, що смерть потрібно зустрічати стоїчно, з належною мужністю. Так, Сенека пише: «Прийшла до тебе смерть? Вона була б страшна, якби могла залишатись з тобою, вона ж або не з'явиться, або незабаром буде позаду, ніяк не інакше...треба вміти байдуже розстатись з життям, жалюгідні ті, хто метушаться між страхом смерті й мученнями життя. Жалюгідні, вони й жити не хочуть, і вмерти не вміють» [5].

Феномен смерті є одним з кардинальних питань буття. У плюралізмі думок представників різних наукових напрямків, у різних аспектах які відбивають філософські, релігійні, танатологічні, соціологічні, медичні й психологічні погляди на смерть, проявляється глобальність і багатогранність досліджуваного питання, відображається пошук адекватного своєму часу рішення проблеми існування людства в діапазоні двох складових буття – народження й смерті.

Список використаних джерел

1. Березіна О. О. Готовність особистості в період геронтогенезу до заключного етапу вітального циклу / О. О. Березіна // Актуальні проблеми психології. Том V: Психофізіологія. Медична психологія. Генетична психологія / за ред. С. Д. Максименка. – К. ІВЦ Держкомстату України, 2006. – Вип. 5. – С. 24–31.
2. Бугайова Н. М. Психологічні особливості особистості суїцидента / Н. М. Бугайова // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. Проблеми загальної та педагогічної психології. – К., 2001. – Т. III, ч. 5. – С. 86–93.
3. Бэкон Ф. Сочинения в 2 т. / Ф. Бэкон . – М. : Мисль, 1972. – 582 с.
4. Гуревич А.Я. Предисловие // Человек перед лицом смерти. – М. : Про-гресс, 1992. – 521 с.
5. Ошеров С. Сенека: философ, прозаик, поэт / С. Ошеров // Сенека. Письма к Луцилию. Трагедии. – М. : Худож. лит., 1986. – 544 с.
6. Сапожников В. Р. Нравственно-философские аспекты смерти и бессмертия / В. Р. Сапожников // Смысл человеческой жизни. – Нижний Новгород, 1992. – С. 69 – 74.

Бугайова Н. М.,
кандидатка психологічних наук,
старша наукова співробітниця,
провідна наукова співробітниця
лабораторії загальної психології
та історії психології ім. В.А. Роменця
Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА СВІДОМІСТЬ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ВІЙН

Розвиток сучасних цифрових технологій і глобалізаційні процеси, що відбуваються у світі, сприяли виведенню війни на новий глобальний рівень, де полем битви стала свідомість великих мас людей.

Гібридні війни характеризуються відсутністю територіальних і часових меж, вони не регулюються правовими нормами, мають прихований характер і використовують сучасні цифрові технології для досягнення своїх геополітичних завдань.

Об'єктом гібридних війн є інформаційно-ідеологічна сфера населення країни, що зазнає атаки, тому як основну зброю використовують певні технології та методи впливу на свідомість людей з метою психологічної дестабілізації суспільства і придушення здатності до опору ворожій агресії.

Нами було виділено три етапи гібридної війни на прикладі України:

1. У інформаційно-психологічній війні об'єктом впливу є суспільна свідомість. Війна розгортається в інформаційному просторі. На цій стадії інформаційної війни відбувається вторгнення в національний інформаційний простір та суспільну свідомість суспільства з метою національної, політичної та соціально-економічної дестабілізації. Тривалі інформаційно-психологічні атаки готують ґрунт для наступного етапу (2004 - Крим та мікрорегіони Південно-східної України).

2 На наступному етапі до інформаційної війни приєднується введення в країну, що зазнає нападу, обмеженого контингенту військ, окремі території анексуються, що ще більше дестабілізує різні сфери суспільства і держави (2014 рік).

3. На останньому етапі агресія може бути розширена до гарячої фази війни - відкритого нападу із захопленням територій військовим шляхом і фізичним знищенням населення (2022 рік).

Для інформаційно-психологічного впливу на свідомість людини в умовах гібридних війн використовуються такі методи впливу:

- Викривлене трактування та інтерпретація реальних фактів і подій.
- Блокування альтернативної інформації.

- Використання прийомів знецінення інформації (поширення висловлювань, що висміюють, створення мемів та анекдотів тощо)
 - Витіки інформації (реальної, але вирваної з контексту або фальшивої).
 - Замовчування фактів
 - Заміна інформації оцінками
 - Узагальнення
 - Констатація факту, як такого, що вже відбувся
 - Навішування ярликів
 - Використання псевдологіки
 - Застосування прийомів хибного цитування тощо.
- Насичення інформаційного простору матеріалами, що компроментують, з метою дискредитації громадських і політичних діячів, організацій і рухів.
- Інформаційні вкидання шокуючого характеру з метою викликати негативну реакцію суспільства, протестні настрої та широкий емоційний резонанс світової громадськості.
- Створення інформаційного шуму за рахунок лавиноподібних потоків різноспрямованої інформації з метою дезорієнтації масової аудиторії.
- Метапрограмування - маніпуляція свідомістю людей з метою модифікації та перепрограмування.
- Рефлексивне управління - вплив на мислення окремих людей або широких мас за допомогою впровадження у свідомість вихідних посилок, що примушують ухвалювати рішення, вигідні супротивнику. Мішенями є мотиваційна сфера, ціннісні орієнтації та поведінкові реакції тощо.
- Використання кумирів і молодіжних течій з метою впровадження в масову свідомість іншої системи цінностей і формування моделей масової поведінки, що вигідні агресору.
- Впровадження деструктивних та аутодеструктивних моделей поведінки.
- Створення і поширення сайтів екстремістської, терористичної, кримінальної та деструктивної спрямованості.
 - Соціальна індукція (емоційне зараження).
 - Фасцинація
 - НЛП
- Технологія інформаційної блокади та інформаційних фільтрів (закриття доступу аудиторії до достовірної інформації через фільтри в ЗМІ, заборони та закриття інформаційних майданчиків тощо).
 - Технологія дезінформації
 - Технологія провокації
 - Технології кіберсимуляції (створення ботів, тролів тощо)
 - Створення інформаційного вакууму з подальшим заповненням безальтернативною інформацією.

➤ Використання медіаторів (осіб, яким довіряють), які поширюють чутки на рівні міжособистісних комунікацій

➤ Ефект присутності - відтворення подій та імітація реальності.

Знання технологій, прийомів і методів різних етапів гібридних війн є необхідним для розроблення та вдосконалення засобів протидії інформаційно-психологічній агресії противника.

Бурлакова І.,
докторка психологічних наук, професорка,
професорка кафедри психології та педагогіки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

Шевяков О.,
докторка психологічних наук, професорка,
професорка кафедри психології та педагогіки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

Кондес Т.,
кандидатка психологічних наук,
Університет економіки та права
КРОК; доцентка кафедри психології,
М. Київ, Україна

КОРПОРАТИВНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ В УМОВАХ ПОСТІЙНИХ ЗМІН (ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Здорове населення – це економічно продуктивне населення, і компаніям вигідно захищати здоров'я населення. Все частіше визнається, що психічне здоров'я співробітників є вирішальним фактором, що визначає їх загальний стан здоров'я, і що погане психічне здоров'я та стресори на робочому місці можуть бути факторами, що сприяють низці соматичних захворювань, таких як гіпертонія, діабет та серцево-судинні захворювання тощо. Крім того, погане психічне здоров'я також може призвести до емоційного та професійного вигорання серед співробітників, що серйозно вплине на їх здатність вносити значний внесок як у особисте, так і професійне життя (2).

У світі, що стає все більш тендітним та змінним, хаотичним та незрозумілим, з такими глобальними викликами, як нові війни, кількість тривожних і депресивних людей зростає з кожним днем. Людина стикається зі зростанням рівня економічної та соціальної невизначеності.

Епоха VANI набирає обертів, у людей виникає відчуття, що в будь-який момент все може розвалитись:

- Brittle (крихкий). У цьому контексті робота більше не гарантується, посади не є синонімом безпеки, а зміни в кар'єрі є нормальними. Існує взаємозв'язок з речами, і

якщо одна частина виходить з ладу, ефект пульсації може бути катастрофічним для загальної системи.

- Anxious (тривожний). Тривога є одним із найпоширеніших симптомів сьогодення, і не тільки в особистому житті людей, а й у бізнесі. Життя на межі, що створює відчуття невідкладності, що керує прийняттям рішень. А впевненість у тому, що системи крихкі, викликає ще більшу тривогу.

- Non-Linear (нелінійний). У нелінійному світі немає чіткого й очевидного зв'язку між причиною та наслідком.

- Incomprehensible (незрозумілий) і представляє непередбачувані, хаотичні ситуації, які змушують людину втрачати контроль над речами і змушують швидко реагувати на нові ситуації. Особисті і корпоративні концепції та ідеї постійно змінюються. Все відбувається швидко, та все менше піддається аналізу та розумінню (3).

Сьогодні невідкладна потреба в системному та фундаментальному підході, який будується на конкретних цифрах та даних по здоров'ю персоналу організації. Результати опитування працівників говорять про погіршення рівня психічного здоров'я, а саме:

- підвищене почуття провини (24%),
- безсоння (38%),
- дратівливість (50%),
- смуток (53%)
- емоційне виснаження (54%).

Сприяння позитивному психічному здоров'ю на робочому місці — складний процес, який потребує співробітництва на кількох рівнях керівництва.

Було визначено компоненти корпоративного благополуччя, такі як: розвинена корпоративна культура; пріоритет психічного здоров'я персоналу; ресурси для укріплення психічного здоров'я (навчання); політика та практика на психічного здоров'я робочому місці; здорове робоче середовище; підтримка керівництва; вимірювання результатів та інновації (1).

В центрі найбільшої уваги проблеми збереження психічного здоров'я, створіння нових звичок, необхідних поведінкових паттернів, щоб успішно впоратись з надзвичайно складними ситуаціями, проявляти здатність і стійкість.

Список використаних джерел

1. Burlakova I, Sheviakov O, Kondes T. Coaching as a tool for the formation of corporate well-being Scientific Center of Innovative Researches. P.306. <https://conf.scnchub.com/index.php/ICEAF-2021/paper/view/>
2. Burlakova I, Sheviakov O, Kondes T. Features of corporate well-being Corporate management: from creation to success: monograph. Tallinn. Scientific Center of Innovative Researches OÜ. 2020.- P, 142 – 154.
3. Moacir Godoy, 1Durval Ribas Filho, Facing the BANI World / International Journal of Nutrology August 2021, 14(02) pp/33-35.

Вернік О. Л.,
*кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник лабораторії
загальної психології та історії психології ім. В. А. Роменця
Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна*

ПРОБЛЕМА ЧАСУ В УКРАЇНСЬКІЙ ПСИХОЛОГІЇ: ПСИХОФІЗИЧНИЙ, СОЦІАЛЬНИЙ І ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

Питання часу у психології займає досить специфічне місце – з одного боку, важко знайти хоча б одну теоретичну побудову або діагностичну, консультативну чи терапевтичну техніку, в яких би явно або латентно не було презентоване те чи інше уявлення / поняття про час, про минуле чи майбутнє, про теперішнє.

З іншого боку, час як об'єкт саме психологічного дослідження з'являється досить не часто. Відбувається або певне змішування різних змістів даного терміну, або його конкретизація в словосполученнях «об'єктивний час», «фізичний час», «соціальний час», «історичний час» й ін..

Разом з тим відзначимо, що інтерес до часу з боку саме вітчизняних психологів є беззаперечним – починаючи з досліджень XIX століття М. Ланге, М. Грота, Г. Челпанова, й закінчуючи дослідженнями останніх десятиліть, зокрема З. Кіреєвої, В. Плохих, О. Полуніна.

Починаючи з В. Вундта відбуваються спроби ввести у центр наукової уваги психологічний зміст категорії час. Критеріями його введення у останнього було уявлення про психічний бік буття людини як віддзеркалювання фізичного. В такому аспекті час ним вбачався подвійно як:

- параметр швидкості чуттєвих реакцій. В цьому аспекті було намагання за допомогою спеціальних приладів визначати середній час / норми уваги, почуттів, мислення тощо;

- здатність розрізнати об'єкти у просторі – сприймання, як суб'єктивний час, власних мускульно-психічних реакцій, як об'єктивного часу.

Таким чином задавалися пояснювальні принципи формування (1) об'єктивного часу психічних реакцій, і (2) суб'єктивного уявлення про час через тактильні і слухові відчуття, на відміну від уявлень про простір – через тактильні і зорові відчуття.

Вказані аспекти вивчення часу знайшли відображення в одеській психологічній школі, одним з засновників якої став М. Ланге.

Основним напрямком його вивчення була увага, а саме так звані психометричні дослідження часу реакції. Проте методологічною основою вивчення стає еволюційно-біологічна парадигма, в якій взаємодія організму із середовищем відбувається через його рухову активність, через моторику.

Розвиток досліджень в даному напрямку пов'язується з такими відомими представниками одеської психологічної школи, як Д. Елькін, що вивчав проблему сприйняття часу, Б. Цуканов, який запропонував циклоїдну модель пережитого людиною часу та ідею «індивідуального годинника», З. Кіреєва, з проблемою розвитку свідомості, детермінованої часом, В. Буганова, яка розглядає час в якості детермінанти дискретності психічного розвитку людини й ін.

Інший вектор вивчення психологічного виміру часу більше можна пов'язати з київською психологічною школою, хоча запропонований він був М. Гротом (1880, 1894). Критикуючи еволюційно-біологічний підхід, науковець вважав, що його представники намагаються, зокрема через психометрію, перевести усі психологічні явища в рамки часу. Він вказував, що вимірюючи за допомогою приладів швидкість фізіологічних реакцій на певні подразники, ми вимірюємо лише індивідуальні характеристики, але не почування і відчуття особистості.

Такі формальні показники жодним чином не співвідносяться зі змістом психічних дій. Він вважав, що психологічний час – це поняття, сформоване у мисленні щодо поєднання внутрішнього і зовнішнього досвіду людини.

Г. Челпанов (1893), певною мірою продовжуючи ідеї М. Грота, заявляє, що суб'єктивний час породжується душевним життям людини й відображує кількість подій / образів, які усвідомлюються. Тривалість часу людини визначається кількістю пережитих образів, тобто спрямованістю у минуле, й фіксованістю рамок для зв'язку і єдності даних образів.

Також виказується припущення про залежність почуття часу від фізичної організації людини – як перетворена з фізичної енергії організму психічна реакція. Окремо відзначимо ідею Г. Челпанова про відносність просторово-часової картини світу людини.

У В. Зеньковського (1914) питання часу є одним з основних у розгляді проблеми психічної причинності. З одного боку, основними умовами прикладення причинності до буття є наявність у ньому сил й підпорядкованість його часу. З іншого, ставиться наскрізне питання – чи відбувається психічне життя у часі?

Якщо наше Я, стверджує науковець, лише завдячуючи надчасовій природі може усвідомлювати час, то це зовсім не означає, що окремі акти цього я стають над часом чи поза часом. Усе психічне життя людини відбувається у часі з боку тих актів, завдяки яким актуалізуються змісти свідомості, в яких, у свою чергу, або «долається», або виключається час.

С. Рубінштейн запропонував підхід до психологічного часу (1941, 1973), в якому намагався поєднати психофізичний, соціальний і особистісний виміри.

На основі тваринного орієнтування в часі у людини утворюється складний процес його сприймання, в чуттєвій основі якого лежить відчуття тривалості, що ґрунтується здебільшого на фізико-хімічних реакціях організму.

У самому сприйманні часу науковцем розрізняються сприймання часової тривалості і сприймання часової послідовності.

На особистісному рівні вагомим чинником почуття часу стає обумовлена соціальними обставинами внутрішня установка людини на минуле, теперішнє чи майбутнє. Нарешті, С. Рубінштейн пропонує розглядати вищий рівень психологічного часу – як історичного часу («часу історії») власного життя суб'єкта.

У підходах Л. Сохань (1980, 1982), Є. Головахи і О. Кроніка (1984) й ін. відбувається спроба поєднати ідеї соціального часу, пов'язані зі способом життя людини, соціально-історичного часу об'єктивного розвитку суспільства й суб'єктно-історичного, як часу усвідомлення, «вписування», творіння власного життя в цьому суспільно-історичному контексті.

Психологічний час формується на підставі переживання особистістю зв'язків між основними подіями її життя. Специфіка детермінації людського життя полягає в тому, що, разом з причинною обумовленістю наступних подій передуючими (детермінація минулим), має місце і детермінація майбутнім, тобто цілями і передбачуваними результатами життєдіяльності. Такого роду причинні цільові зв'язки є, згідно запропонованої концепції, одиницями аналізу психологічного часу особистості.

Окремо відзначаємо критичну позицію деяких українських науковців щодо складності виділення психологічного змісту часу, а звідси й складності розгляду часу – як предмету саме психологічного дослідження (наприклад, Ю. Швалб). Наприклад, коли йдеться про минулі, теперішні чи майбутні події життя людини, то час в даному аспекті виступає частиною лише індивідуального змістового наповнення. При цьому в жодному разі не заперечується використання у психологічній теорії і практиці фізичного, біологічного, соціального, історичного часу тощо.

Зокрема В. Плохих стверджує (2008), що в переважній кількості досліджень, присвячених проблемі «психології і часу», психологічний час ставиться у відповідність до часу фізичного з тими чи іншими відхиленнями, пов'язаними з особливими станами, специфікою усвідомлення реакцій власного організму тощо. При цьому справжній психологічний зміст часу він пропонує пов'язувати не з явищами, в яких психічне виступає в пасивній ролі, але через активність психічного, виражену у діяльності людини.

Ще один психологічний аспект дослідження часу пропонує О. Полунін (2011) – як один з найістотніших вимірів досвіду особистості. При цьому досвід ним розглядається представленим безпосередньо у потоці свідомості.

Дослідником доводиться якісна відмінність такого типу часу від фізичного. Він вводить поняття «часовий механізм індивіда», завдяки якому пояснюються закономірності переживання плину часу та властивості часового виміру досвіду. Переживання плину часу та його напрямок вибудовуються завдяки чергуванню субстантивних і транзитивних елементів у потоці свідомості. При цьому даний механізм передбачає одночасну множинність темпоральних процесів.

В короткому огляді розглянуто основні напрямки розвитку проблематики часу в українській психології, які охоплюють увесь спектр питань психології часу, представлених у світовій науці.

Також, можна стверджувати про наступність у підходах вітчизняних науковців психофізичного, особистісно-феноменологічного та соціально-психологічного спрямування. Загальною сучасною тенденцією у вказаних напрямках є тенденція до їх інтеграції здебільшого в рамках діяльнісної парадигми.

Список використаних джерел

1. Буганова В.М. Ступеневі зміни психіки у масштабі інфрадіанної циклічності. // Український освітянський журнал, №1, 1995 – С. 92-97
2. Головаха Е. И., Кроник А. А. Психологическое время личности. – К: Наукова думка, 1984. – 209 с.
3. Грот, Н.Я. О времени (продолжение) // Вопросы философии и психологии. 1894б, № 24 (4). С. 381–490.
4. Грот, Н.Я. О времени // Вопросы философии и психологии. 1894а, № 23 (3). С. 248–330.
5. Зеньковский В.В. Проблема психической причинности – Киев : Типография Императорского Университета Св. Владимира, 1914. – 435 с.
6. Киреева З. А. Развитие сознания, детерминированное временем. Монография. – Одеса, 2010. – 380 с.
7. Плохих, В. В. Психологічні механізми часової регуляції діяльності людини [Текст] : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01 / Віктор Володимирович Плохих; наук. консультант Т. Б. Хомуленко; Укр. інж.-пед. академія. – Харків, 2011. – 412 с.
8. Полунін О.В. Переживання людиною плинності часу: експериментальне дослідження: монографія. – К. : Гнозис, 2011. – 360 с.
9. Рубинштейн С.Л. Человек и мир – Издательство: Питер, 2012 – 224 с.
10. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии – Издательство: Питер, 2002 – 720 с.
11. Социалистический образ жизни: Теоретические и методологические проблемы социально-психологического исследования // под. ред. Л. В. Сохань, В. О. Тихонович. – К. : Наукова думка, 1980. – 299 с.
12. Стиль жизни личности: теоретические и методологические проблемы // под. ред. Л.В. Сохань, В.О. Тихонович. – К. : Наукова думка, 1982. – 370 с.
13. Сухомлинська, О. В. Ланге Микола Миколайович (1858–1921) / О.В. Сухомлинська // Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. – Київ, 2005. – Кн. 1 : X–XIX століття. – С. 539–544.
14. Цуканов Б. Время в психике человека [текст] – Одесса : "АстроПринт", 2000. – 219.
15. Челпанов, Г.И. О природе времени // Вопросы философии и психологии. М., 1893, № 19 (4). С. 36-54.
16. Элькин Д. Г. Восприятие времени / Элькин Давид Генрихович. — М.: Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1962. – 311 с.

Волошок О. В.,
*кандидатка психологічних наук,
доцентка кафедри психології,
Львівського національного університету імені Івана Франка,
м. Львів, Україна*

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ СТРЕСУ ТА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ЖІНОК У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

На сьогоднішній день у сучасному суспільстві все частіше чоловіки та жінки періоду ранньої та середньої дорослості підлягають впливу стресу на робочому місці. Але, якщо взяти до уваги осіб жіночої статі, то вони частіше зустрічаються з викликами у житті, поєднуючи професійні обов'язки та материнство, обов'язки по дому і господарству.

«Західна культура праці, яку переймають у багатьох інших частинах світу, «живиться» стресом, недосипанням і вигоранням, - пише американська журналістка Аріанна Гаффінгтон [3, С. 12]. Авторка зазначає, що дедалі більше даних вказує на те, що жінки платять вищу ціну за досягнення успіху, ніж чоловіки. «У жінок, які працюють у стресових умовах, ризик розвитку серцево-судинних захворювань вищий на 40%, а ризик появи діабету – на 60%.

За останні тридцять років, відколи жінки посіли значно помітніше місце на ринку праці, рівень стресу зріс на 18%. Жінки, які мають стресову роботу, піддаються більшому ризику стати алкозалежними, ніж жінки, чия робота не така напружена. Стрес і напруга від роботи на високій посаді також призводять до виникнення харчових розладів у жінок віком 35-60 років» [3, С.12, С.30].

Олена Стрельник, українська дослідниця материнства описує відчуття напруженості життя, – як показник конфлікту між професійними та сімейними обов'язками у сучасних жінок-матерів.

Серед опитаних 298 осіб на роботі відчують постійно тиск та нестачу часу 34% опитаних, час од часу – 59 %, ніколи – 12% досліджуваних матерів. Вдома ситуація не набагато краще: постійно відчують нестачу часу і поспіх – 28% матерів, час од часу – 60% і ніколи не відчують – 12% жінок [5].

Тобто, можемо констатувати, що як на роботі, так і вдома жінці важко знайти час для себе, розслабитись, не перейматись труднощами, пов'язаними як по догляду за дітьми, так по господарству. А якщо врахувати, що у період пандемії багато жінок-працівниць перейшли на дистанційну форму роботи, то навантаження і напруження ще збільшуються, що сприяє появі стресу та подальшого вигорання сучасної жінки.

Дослідження, проведене вченими з Гарварду та Лондонської школи бізнесу, виявило, що жінки, насамперед матері, витрачали значно більше часу на догляд за дітьми та домашні справи під час Covid-19, ніж раніше.

Багато жінок і так за замовчуванням були доглядальницями у своїх домогосподарствах, але пандемія закрила заклади, які дозволяли їм збалансувати роботу й домашні обов'язки. Кількість матерів, які звільнилися у США з лютого по вересень минулого року, становила 900 тисяч, а кількість батьків-чоловіків – 300 тисяч [4].

Крім того, жінки часто зустрічаються з гендерною дискримінацією у професійному середовищі.

Це стосується нижчої оплати праці, відсутності гнучкого графіку роботи у випадку грудного годування чи інших ситуацій, пов'язаних з турботою про малолітніх дітей, малої тривалості відпустки по догляду за дитиною на приватних підприємствах і т.п.

Також, якщо жінка працює у чоловічому колективі трапляються ситуації сексуальних домагань, які створюють додаткове напруження та стрес на роботі, особливо коли йдеться про гарасмент з боку керівництва.

Згідно з опитуванням, проведеним LinkedIn серед майже 5 тисяч американців, 74% жінок сказали, що вони відчували помірний або сильний стрес через роботу. Серед чоловіків таку відповідь надав лише 61% респондентів. Значною мірою на вигорання впливає нерівність на робочому місці, пов'язана з традиційними гендерними ролями [4].

На думку російських психологинь Н. Водоп'янової та Є. Старченкової, психічне вигорання є не просто результатом, а наслідком некерованого стресу на роботі і виникає у тому випадку, коли адаптаційні можливості (ресурси) людини щодо подолання стресової ситуації перевищені.

«Професійне вигорання – несприятлива реакція на робочі стреси, яка включає у себе психологічні, психофізіологічні та поведінкові компоненти. У міру того, як нарастають наслідки робочих стресів виснажуються моральні та фізичні сили людини, вона стає менш енергійною, погіршуються показники її здоров'я.

Виснаження призводить до зменшення контактів з людьми, а це, у свою чергу, – до загостреного переживання самотності.

У людей, які «згоріли» на роботі знижується трудова мотивація, розвивається байдужість до роботи, погіршується якість та виробнича ефективність» [2, С.9].

Всесвітня організація охорони здоров'я визнала синдром емоційного вигорання хворобою. Його внесли в оновлену Міжнародну класифікацію хвороб, яку схвалили під час 72-ї сесії Генеральної Асамблеї охорони здоров'я.

Документ набуде чинності з 1 січня 2022 року.

Синдром емоційного вигорання описують як фізичне і психічне виснаження внаслідок хронічного стресу, пов'язаного з роботою або іншою зайнятістю.

Щоправда, пізніше у ВООЗ уточнили, що «емоційне вигорання» не є хворобою, а професійним явищем, що впливає на стан здоров'я [1].

У психологічній літературі по вигоранню описано чотири її моделі: однофакторна (Pines, Aronson), двохфакторна (Dierendonck, Schaufeli, Sixma), трьохфакторна (К.Маслач, С.Джонсон), чотирьохфакторна (Firth, Mims, Iwanicki, Shwab) [2].

Нам видається, що саме остання модель найбільш повно описує прояви психічного вигорання, яке включає у свою структуру емоційне виснаження, деперсоналізацію та редукцію особистісних досягнень. При цьому один з елементів вигорання може ділитись на 2 окремі фактори, пов'язані не тільки з міжособистісним спілкуванням у колективі, але й зі ставленням до роботи в цілому.

Отже, спираючись на знання щодо причин, проявів та наслідків стресу, яке включає психічне вигорання особистості важливо вчасно виявити несприятливі чинники, які провокують їх появу та перші симптоми.

Для цього підходить як спостереження та, так і використання стандартизованих психологічних опитувальників, зокрема шкала організаційного стресу Макліна, шкала психологічного стресу PSM 25 Лемур, Тесьє, Філіона, опитувальники «Професійне вигорання» на основі моделі К. Маслач та С. Джексон, «Емоційне вигорання» В. Бойко з метою контролю за рівнем стресу та вигорання [2].

Також актуальним видається проведення профілактичних заходів щодо психічного вигорання на робочому місці як психологічною службою підприємства, так і керівництвом.

Сюди можна віднести оптимальну організацію роботи і відпочинку, надання гнучкого графіку та форм роботи підлеглим, створення кімнат для відпочинку та дитячих кімнат, де жінка може залишити на певний час дитину, заохочення працівників дотримуватись здорового способу життя та дбати про своє фізичне і психічне здоров'я.

Психолог може запропонувати як індивідуальні консультації, так і групові форми роботи: навчальні семінари щодо психології стресу та вигорання, навчання методам стрес-менеджменту, технікам релаксації, прийомам майндфулнес, а також тренінги з емоційної компетентності та саморегуляції психічних станів.

Список використаних джерел

1. Бега Вікторія. ВООЗ визнала емоційне вигорання хворобою. *Громадське*. URL: <https://hromadske.ua/posts/vooz-oficijno-viznala-perevtomu-hvoroboju>
2. Водопьянова Н. Е., Старченкова Е. С. Синдром выгорания: диагностика и профилактика. 2-е изд. СПб. : Питер, 2008. 336 с.
3. Гаффінгтон Аріанна. Досягай і процвітай. Про життя, сповнене здоров'я, мудрості й відчуття дива. Львів : Видавництво Старого Лева, 2020. 256 с.
4. Кокс Джозі. Чому жінки вигорають частіше за чоловіків. *BBC Worklife*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-cap-58848089>
5. Стрельник Олена. Турбота як робота: материнство у фокусі соціології : монографія. Київ : Критика, 2017. 288 с.

Коваль І.А.,
докторка психологічних наук, професор,
професор кафедри медичної психології,
психосоматичної медицини та психотерапії
Національного медичного університету
імені О.О. Богомольця,
м. Київ, Україна

ЗМІНА ПІДХОДІВ ДО ПРОБЛЕМИ МАСКОВАНОЇ ДЕПРЕСІЇ У ЧОЛОВІКІВ, ЯКІ ВТРАТИЛИ ДИТИНУ

Наслідками війни в Україні є не лише руйнування міст і сіл, знищення і катування людей на окупованих територіях, мільйони біженців і внутрішньо переміщених осіб, а й велетенська кількість психологічних проблем, які потребують негайного вивчення і розробки для їхнього розв'язання та подолання.

Однією з проблем, що потребує не тільки уваги, а й самого визнання є дослідження психологічного та емоційного тягара, який лягає на батьків, що пережили втрату дитини.

В науковій літературі є численні дослідження такого досвіду, що розширюють наше розуміння втрати та горювання загалом, але усі вони стосуються матерів (часом йдеться про родини).

Вивчення горювання чоловіків в Україні в таких дослідженнях засновані на традиційних соціальних очікуваннях і пов'язані з тим, як повинні поводитися чоловіки. Це призвело до того, що самі чоловіки не надто схильні виявляти та показувати емоційні реакції, просити та приймати допомогу.

Переживання горя у чоловіків призводить до компенсаторної поведінки, часто – до вживання психоактивних речовин: алкоголю, наркотиків.

Чоловіки виказують ознаки поведінки уникання, вони не звертаються до служб підтримки, не отримують психологічної допомоги, не звертаються до лікарів і – це істотно погіршує їхнє психічне здоров'я, поглиблює й продовжує період гострого горювання та адаптації до втрати.

Незважаючи на значні соціально-психологічні зрушення, що відбулися в суспільстві, усе ще недостатня увага приділяється проблемі горювання чоловіків, які переживають втрату дитини, а це шкодить як самим чоловікам і їхнім родинам, так і суспільству загалом.

Суспільство повинно забезпечити чоловікам можливість відкрито виражати своє горе і отримувати усю можливу підтримку і допомогу. Повинно бути соціальне визнання права чоловіків на горювання.

Нехтування цієї проблеми небезпечне тим, що невідреаговані туга, злість, смуток у чоловіків часто перетворюються на гнів.

Такі чоловіки намагаються «помститися» за втрату дитини і, зазвичай, вдаються до таких соціально визнаних способів як агресія щодо оточення, особливо щодо чоловіків, які не зазнали втрати та до пошуку і спроби знищення того, хто, на їхню думку, відповідальний за втрату дитини. Або втрачають віру у себе, надію на майбутнє, переживають депресію, що може призвести до суїциду. Обидва варіанти поведінки небезпечні і для самих чоловіків, і для оточення через загрозу фізичних втрат, так і через високу ймовірність поглиблення психологічної кризи.

Групи підтримки чоловіків, які зазнали втрати працюють за принципом взаєморозуміння і взаємопідтримки, однак мають суттєві відмінності.

Члени групи намагаються бути (чи представлятися) сильними задля інших – і несамохиті – відсторонюються від інших членів групи, не визнаючи, що зараз їм понад усе потрібно бути разом з іншими людьми, які переживають втрату, разом горювати, разом переживати втрату.

Сприймання втрати дитини як проблеми спільної з іншими чоловіками часто суперечить тому спектру емоційних та фізичних відчуттів, з якими стикаються батьки. Тому чоловіки часто залишають групу і застаються наодинці зі своїм горюванням, яке все ще не є суспільно визнаним та схваленим. Чоловіки відчувають соціальне безправ'я на горювання, підтримку і допомогу.

Досвід груп підтримки родин, які пережили пренатальні і неонатальні втрати, які працюють у багатьох пологових будинках (до прикладу, ПБ № 3 і № 5 м. Києва) мають напрацьований алгоритм як коротко – так і довготривалої психологічної підтримки чоловіків, який, на нашу думку, доцільно використати створюючи принципово новий тип психологічної допомоги, психокорекції та психотерапії, заснований на суспільно визнаному праві чоловіків відкрито переживати і втрату.

Комар Т. В.,
докторка психологічних наук, професорка,
професорка кафедри психології та педагогіки
Хмельницький національний університет
м. Хмельницький, Україна

Дармограй Ю.,
магістрант
Хмельницького національного університету,
м. Хмельницький, Україна

САМОРЕГУЛЯЦІЯ ЯК ЗДАТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ДО СТАЛОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ В РІЗНИХ УМОВАХ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Проблема саморегуляції особистості здавна привертала увагу зарубіжних та вітчизняних учених. Величезна заслуга у постановці та розкритті важливих аспектів проблеми психічної саморегуляції належить науковій школі В. Бехтерева. На роль психічної саморегуляції в житті людини вказував І. Павлов, міркуючи, що людина є система (машина), як і будь-яка інша в природі, що підпорядковується неминучим і єдиним для всієї природи законам; однак, система в горизонті нашого сучасного наукового бачення, єдина з найвищим рівнем саморегулювання.

Це система, уточнює вчений, що сама себе підтримує, відновлює і навіть удосконалює. Останнім зауваженням, по суті, І. Павлов визнає наявність у людини як процесів саморегуляції, так і самоорганізації.

Похідне від «регулювання» поняття «саморегулювання чи «саморегуляція» означає спрямованість на того, хто його здійснює. Тому, коли йдеться про психічне саморегулювання або психічну саморегуляцію, як найчастіше зустрічається в психологічній літературі, то мають на увазі, що людина здійснює ті чи інші види регулюючих впливів, об'єктом яких є вона сама.

Психічна саморегуляція є окремим випадком саморегуляції. Як вважає Г.Никифоров, вона полягає у впливах людини на властиві їй психічні явища (процеси, стани, властивості), виконуваних нею діяльність, власну поведінку з метою підтримки (збереження) або зміни характеру їх перебігу (функціонування).

Ми вважаємо, що саморегуляцію, слід вважати, як і самоорганізацію, однією з ключових системотворчих ознак особистості, що відображає здатність особистості до сталого функціонування в різних умовах життєдіяльності.

Значення цієї характеристики проявляється у навмисній регуляції особистістю параметрів свого функціонування (стану, поведінки, діяльності, взаємодії з оточенням), які оцінюються суб'єктом як бажані.

За визначенням О. Конопкіна, психічна саморегуляція – один з вищих рівнів регуляції активності біологічних систем, що відображає якісну специфіку психічних засобів відображення і моделювання дійсності, які її реалізують, зокрема, рефлексію суб'єктом себе і своєї активності, діяльності, вчинків.

У процесі онтогенетичного розвитку, в ході оволодіння новими, різноманітними видами довільної активності, людина набуває генералізовані вміння саморегуляції, загальну здатність довільної побудови своєї цілеспрямованої активності.

Генералізація та узагальнення численних конкретних і поодиноких регуляторних навичок і умінь, набутих у процесі реальної власної діяльності та поведінки, призводять до формування індивідуалізованої «метасистеми» саморегуляції, що характеризує загальний рівень розвитку людини як суб'єкта своєї діяльності та поведінки, характерний їй стиль регуляції своєї цілеспрямованої активності.

Динамічні та змістовні характеристики регуляторної «метасистеми» людини істотно залежать від загального рівня її психічного розвитку – інтелектуального, вольового, емоційного, морального, соціального та ін. Це зрозуміло, тому що весь процес саморегуляції є інформаційним, в ньому інформація існує, фіксується.

Рефлексія (як зверненість суб'єкта на себе і на свою діяльність) є універсальним механізмом процесу саморегуляції. Вона зупиняє (фіксує) процес діяльності, відчужує і об'єктивує його, що і уможливлює усвідомлений вплив на цей процес.

Рефлексія є найважливішим механізмом процесу саморегуляції, бо дозволяє людині вийти у зовнішню позицію щодо себе і своїх дій, що і уможливлює їх свідоме регулювання.

Рефлексія в процесах саморегуляції має діяльнісну спрямованість і відрізняє від тієї «розумової жуйки», «самокопання», які зазвичай називають «негативною» рефлексією.

Порушення рефлексії призводять до збоїв (а іноді і повного розпаду) процесу саморегуляції і відповідно різко ускладнюють адаптацію та особистісний розвиток.

Можливість свідомої регуляції задається ієрархічною структурою смислових утворень особистості, що є єдністю афективних і когнітивних компонентів.

Процес саморегуляції передбачає перебудову смислових утворень, умовою якої є їхня усвідомленість. Саме усвідомлені смислові змісти лежать в основі саморегуляції поведінки – з їх допомогою здійснюються довільна зміна смислової спрямованості, контроль за безпосередніми спонуканнями, оцінка та корекція дій та вчинків, формуються нові провідні цінності людини.

Мамчур І. В.,
кандидатка психологічних наук,
старша викладачка кафедри психології та соціальної роботи,
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка,
м. Кропивницький, Україна

ВПЛИВ ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩА НА РОЗВИТОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Постановка проблеми. Сучасна дитина соціалізується у інформаційно-цифровому середовищі, що справляє значний вплив та особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку.

Аналіз сучасних літературних джерел дає можливість стверджувати про зростання освітнього потенціалу Інтернету як доступного засобу дистанційного навчання та самоосвіти дітей.

Навідміну від інших засобів інформації Інтернет-мережа поєднує у собі друквану, фото та відео інформацію. Потрібно лише зайти до мережі та сформулювати запит.

Однак виникає парадокс – щоб правильно сформулювати запит, потрібно уміти проводити хоча б первинний аналіз пошукових задач, а ось здатності до аналізу, життя в Інтернет-реальності якраз і не формує.

Метою дослідження є теретичний аналіз основних тенденцій впливу інтернет-середовища на розвиток молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Різноманітні аспекти використання Інтернету як засобу масової комунікації висвітлено у дослідженнях сучасних вчених Л. Андріянової, В. Дическул, О. Ізотової, Т. Малих, О. Петрунько, Н. Подлевської, М. Сидорова, М.Тюкалова, О.Чуяс та інших [6, с.22].

Розкриттю позитивного та негативного впливу Інтернету на формування особистості дитини присвячені праці Р. Балабан, Ю. Волкова, Л. Денисенко, Т. Дудки, В. Казаhevич, О.Короп, С. Матушкіної, М.Новік, С. Шварацького, В. Щорс .

Проблемою інтернет-залежності займалися такі вчені, як Н. М. Бугайова, А. Войс-кунский, А. Голдберг, А. Єгорова, О. Чабан, Л. Юр'єва, К. Янг та інші фахівці [8, с.43].

Доступ до інформаційного простору дитина молодшого шкільного віку може отримувати за допомогою: смартфона, планшета, SMART-TV з виходому мережу.

При цьому, дитина може мати одночасно доступ до кількох гаджетів.

Сучасні можливості цифровізації соціального середовища дають можливість виділити такі найбільш поширені форми діяльності молодшого школяра в мережі Інтернет:

- перегляд роликівна платформі Youtube;
- грау комп'ютерні ігри;

- пошук та зберігання на гаджети зображень, музики, фільмів;
- перебування на інших сайтах через пошукові системи (пошук за запитом);
- використання соціальних мереж для спілкування та перегляду розважального контенту.

Серед основних потреб, що можуть реалізовувати діти в Інтернет-просторі, є:

Пошук інформації. В Інтернеті можна знайти практично все (відповіді на шкільні завдання, новини, ресурси для хобі).

Розваги. У віртуальному просторі діти грають в онлайн-ігри, слухають музику, дивляться фільми й відеоролики.

Міжособистісне спілкування. Ця потреба яскраво проявляється в підлітковому віці, проте вже й діти молодшого шкільного віку мають власні акаунти в кількох соціальних мережах.

Youtube-канал було виділено окремим блоком, оскільки для сучасних дітей він є одним з пріоритетних каналів отримання інформації, а також пізнання і сприйняття навколишнього світу. Сама платформа дозволяє дивитись відео будь-якого сюжету і формату, при чому наступні відео рекомендуються глядачеві на основі попередніх переглядів та запитів.

Дослідження показують, що більшість дітей молодшого шкільного віку не мають на меті перегляд пізнавальних, навчальних, виховних відеороликів.

Здебільшого – це просто почергова зміна картинок, що не мають навчального або повчального характеру. Отже, сучасних дітей «захопила» епоха блогерів, чиї відео ролики є інфантильними, простими, найчастіше без пізнавальної суті, з яскравим набором Інтернет-сленгу. що мають на меті лише «хайп» – збільшення кількості переглядів роликів, кількості «лайків», обговорюваності та кількості підписників.

Дослідники виділяють у діяльності дітей в Інтернет-мережі чотири компоненти:

- **комунікаційний** (використання дітьми Інтернет-мережі для спілкування, для якого характерні анонімність, невидимість, створення «віртуального Я», емоційна невимушеність, обмежене сенсорне переживання, складність у прояві емоцій, використання особливих скорочень та сленгу [1].

- **пізнавальний** (пошук та засвоєння інформації);

- **ціннісний** (переглядаючи Веб-сторінки, спілкуючись з віртуальними друзями, дитина засвоює певну інформацію, на підставі якої формуються її життєві цінності;

- **поведінковий** – засвоєння певних моделей поведінки, які прийнятні для віртуального світу, та з часом перенесуться в реальне життя .

Отже, реалізація зазначених компонентів у діяльності в Інтернеті має свої позитивні та негативні тенденції у розвитку дітей молодшого шкільного віку.

Позитивний вплив полягає у тому, що мережа пропонує освітній і корисний досвід, правильне використання якого може поліпшити успішність у школі.

Дитина отримує безліч інформації, навчається її «фільтрувати», що позитивно впливає на логічне мислення, пам'ять, увагу. Школяр перебуває в курсі останніх подій, які відбуваються в країні та світі.

Правильно організована робота в Інтернеті сприяє духовному збагаченню дітей, виробленню відповідного ставлення до життя, активної життєвої позиції, їх соціальному зростанню.

Значна кількість комп'ютерних ігор сприяють розвитку творчого мислення, оволодінню новими знаннями, логічними операціями. У розумних межах ігри дають дитині можливість для активної

емоційної розрядки. Крім того, позитивними впливами цифрового простору є формування у дітей молодшого шкільного віку позитивної навчальної мотивації, розвиток логічного, оперативного мислення, вміння прогнозувати, розвиток художнього смаку.

Проте в разі тривалого користування комп'ютером ці позитивні якості можуть перерости в негативні: точність і акуратність в педантизм, негнучкість, залежність розумових процесів розумної машини [12, с.31].

Часто соціальні мережі для молодого покоління є своєрідним психологічним щоденником, де можна висловити свої потаємні думки і почуття.

Багато дітей, що з раннього дитячого віку отримали доступ до комп'ютера та Інтернету, в шкільні роки переживають віртуальне доросле життя.

Різні статуси, розумні цитати, вульгарні жарти, спілкування не тільки з однолітками, але і з будь-яким співрозмовником – все це формує недозрілу особистість дитини. Тому дуже важливо, щоб був контроль з боку дорослих, батьків.

Як зазначає дослідник Ю. Волков, спектр негативних наслідків Інтернет-простору значно ширший, ніж нам здається, оскільки він може сприяти формуванню неправильних ціннісних орієнтирів; нездатності вирізняти віртуальну реальність від реальної дійсності; зменшує здатність будувати адекватні міжособистісні стосунки з навколишніми людьми.

В результаті виникають проблеми з навчанням, відсутність взаєморозуміння з батьками та друзями, і, як наслідок, незадоволеність собою, аж до втрати сенсу життя [8, с.43].

Негативною стороною глобальної комп'ютерної мережі є широке поширення різної інформації сумнівного змісту, яку діти молодшого шкільного віку, в силу своїх пізнавальних можливостей нездатні критично оцінити і правильно зрозуміти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, здійснивши теоретичний аналіз впливу інтернет середовища на молодших школярів, ми розуміємо, що всесвітня мережа стала невід'ємною складовою розвитку і формування підростаючого покоління.

Представлені дослідження демонструють як позитивні, так і негативні тенденції мережі, що дає меседж старшому поколінню до уважного ставлення та інформування дітей про безпеку і розвивальні можливості інтернету.

Мельник О. А.,
докторка психологічних наук,
старша наукова співробітниця
лабораторії загальної психології
та історії психології
ім. В. А. Роменця Інституту психології
імені Г. С. Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна

ТРАДИЦІЙНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПСИХОЛОГІЇ

В українській психологічній думці на рубежі XIX–XX століття розглядались і вирішувались питання, які і на сьогодні залишаються відкритими та далекими до їх остаточного вирішення.

Сучасний етап розвитку вітчизняної психологічної думки характеризується звертанням до традицій гуманістичного підходу в психології. Важливого значення тут набуває метод історико-психологічної реконструкції, який дозволяє відтворити наукову думку минулого.

Новий етап розвитку психологічних знань про психіку і свідомість є не лише підготовлений попереднім, але й зумовлений визначеною кількістю характерних для свого часу ідей і напрямів, що проявляються у синхронних відкриттях.

З ім'ям Олександра Миколайовича Раєвського (1891–1971) пов'язаний новий етап у розвитку психологічної науки в Київському університеті та відносять своє продовження психологічні ідеї, що були сформовані фундаторами української психології XIX – поч. XX ст.

Психологічні погляди О. Раєвського формувались в рамках культурно-гуманістичного напрямку.

До кола наукових інтересів вченого входили, зокрема, питання про взаємовідношення чуттєвого і раціонального в змісті слова, про ідеологічне в психологічній характеристиці особистості та свідомості, про розум та його виховання, особливості розвитку мовлення та його взаємозв'язок з мисленням.

Вивчаючи питання психології мовлення вчений приділяв значну увагу цьому процесові в загальному психічному розвитку дитини, в формуванні її особистості.

Роль мовлення у формуванні психіки дитини не викликає жодного сумніву у вченого і визнається як незаперечний факт так само, як і у поглядах представників української психології кінця XIX – поч. XX ст., де останні саме з появою мовлення вважають перехід розвитку психіки людини на новий рівень.

О. Раєвський підтримує думку представників і щодо значення мовлення у формуванні власне людської психіки, у становленні свідомості людини, її моральних, естетичних та інших властивостей.

Одним із показників психічного розвитку для фундаторів української психології кінця XIX – поч. XX ст. слугував процес позначення речей, предметів, надання їм назви.

З цього приводу О. Раєвський зауважує, що функції узагальненого позначення навколишнього світу дитина в основному набуває тільки через мовлення; з розвитком дитини її мовлення, що стає дедалі більш самостійним, перетворюється в засіб «побудови» нею своїх психічних процесів і опанування їх.

Вагомого значення надається О. Раєвським, як і його попередникам мовленню в розвитку уявлень, де останні вважаються важливою умовою задля психічного розвитку дитини.

Особливо важливе значення має мовлення в переході від нерозчленованого, злитого образу, що виникає як безпосереднє відтворення сприймання, до розчленованого й узагальненого уявлення цілого предмета.

Також вагомою є роль мовлення, зауважує вчений, у створенні таких уявлень предметів і явищ, суть яких не сприймається наочно: чим вдалішим, точнішим є підібране слово для позначення суті образу, тим повніше конкретизується його значення в наочному зображенні предмета, тим довше зберігається створений образ і тим повніше він використовується дитиною у власній творчій і повсякденній діяльності [1].

Значення мовлення і мови, як показників психічного розвитку, згідно вченому, виступає у формуванні мислення дитини, в переході від чуттєвого до раціонального пізнання, в опануванні цього останнього. Вчений стверджує, що мислення і мова у своєму розвитку вступають у складні діалектичні відношення, опосередковуючи розвиток одне одного. «В міру того, – пише професор, – як слово набуває для дитини дедалі ширшого щодо об'єму значення «сигналу сигналів», воно стає для неї найважливішим засобом узагальнюючої, абстрагуючої діяльності, аналізу й синтезу на вищому рівні, засобом узагальненого пізнання зв'язків і відношень речей.

Узагальнене пізнання цих зв'язків і відношень, абстрагування їх від конкретних одиничних ситуацій по суті неможливі без слова. Навіть просторові відношення, які найбільше сприймаються наочно, можуть бути осмислені чуттєвим спогляданням, пізнані лише за допомогою слова» [2, с. 245].

О. Раєвський відмічає, що на кожному етапі розвитку мисленнєвої діяльності дитини, підлітка, юнака мовлення виступає як необхідна умова і провідний засіб розвитку цієї діяльності, її удосконалення, збагачення, поглиблення, а звідси і наповнення змісту психіки задля її розвитку.

Для професора саме розвиток мовлення у дитини здійснює вагомий вплив на формування ставлення особистості до навколишнього світу, її самосвідомості, її моральних, естетичних, інтелектуальних та інших почуттів, мотивів діяльності, таких її якостей, як самоконтроль, дисциплінованість та ін. Зазначена взаємодія мовлення з іншими проявами психічного життя дитини не тільки з'ясовує роль мовлення в ньому, а й допомагає по-новому, правильніше і повніше, зауважує вчений, зрозуміти й закономірності формування цих проявів.

«У дослідженні їх формування, – пише професор, – важливе значення має вивчення ролі другої сигнальної системи та її взаємовідношення з першою, які створюються в процесі розвитку психіки дитини в конкретних умовах її життя і діяльності, її виховання» [2, с. 246].

Згідно з О. Раєвським саме врахування цієї умови дозволить правильно зрозуміти і пояснити формування психічної діяльності дитини, власне людських її властивостей. Таким чином, вважає вчений, розкриття провідної ролі мовлення в психічному розвитку дитини може бути здійснене тільки на основі всебічного і глибокого дослідження розвитку самого мовлення дитини, його особливостей, умов його виникнення і формування.

Для О. Раєвського специфіка опанування дитиною мовлення полягає у тім, що сама природа мовлення вимагає того, щоб слово було не просто вивчене, а в процесі вживання, задовольняючи реальні потреби того, хто розмовляє, включалось в його життя і діяльність. Так само, як і у фундаторів української психології для вченого ключовою умовою у розвитку психіки визнається власна активність дитини.

Справжнє опанування дитиною мовлення не тільки перетворює її діяльність, будучи основою для переходу до довільної дії, стверджує послідовник ідей представників київської школи філософської психології, а й саме це опанування мовлення відбувається в процесі практичних дій дитини з навколишніми предметами і через ці дії.

В найбільш ранніх звернень дитини до дорослого, відзначає вчений, лежать реакції, викликані ускладненням, що виникають при рухах або при діяльності дитини. Оперування предметами, їх зміна, те, що робить з ними дитина, намагання одержати предмет для діяльності з ним є одним з найважливіших приводів звертання дитини до дорослих, а значить, стверджує професор, і джерелом спонукань до мовлення і привидом до вправлення його [3]. Саме тому істотне значення для розвитку мовлення, переконаний О. Раєвський, мають ініціативні звернення дитини до дорослих з приводу своєї діяльності, потім звертання дитини при бажанні віддати або передати предмет, нарешті, привертання дитиною уваги дорослих до оточення і до змін, що в ньому відбуваються.

Список використаних джерел

1. Мельник О. А. Розуміння психічного розвитку людини: історія поглядів. *Науковий журнал «ГАБІТУС»*. 2020. Вип. 15. С. 72–76.
2. Раєвський О. М. Мовлення та його розвиток у дітей. *Наукові записки*. 1958. Том VIII. С. 226–288.
3. Раєвський О. М. До питання про співвідношення між типологічними і віковими особливостями вищої нервової діяльності людини. 1959. *Наукові записки*. Питання психології. Том XI. С. 261–264.

Москаленко В. В.,
*докторка філософських наук, професорка,
головна наукова співробітниця
Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна*

**ЕТИЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
ЯК ТЕНДЕНЦІЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ПОШУКІВ
У ВІТЧИЗНЯНІЙ НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.**

Культурно-цивілізаційні процеси сучасної епохи спричинили переорієнтацію світової та вітчизняної психології у напрямку наближення до ідеалів людиноцентризму, переходу від парадигми «привласнення культурно-історичного досвіду» до парадигми «спілкування між культурно-історичним досвідом людства та культурним досвідом конкретної країни».

Це виявилось передусім у тенденції етизації категорії ідентичності особистості, що відобразила потребу сучасної людини у повазі та гідності.

Відповідно, актуальною стає проблема звернення до тих положень української наукової спадщини, з позицій теоретичних положень якої дедалі більш актуальною проблемою сучасного буття стає розроблення нових форм і методів соціалізації людини, побудованих на етичних нормах.

Наукові парадигми змінюються з часом, що пов'язано з розвитком суспільства і науки, боротьбою і співдружністю теорій. Історія науки характеризується багатоманітністю концепцій дослідження, що сприяє отриманню великої кількості знань.

З метою встановлення нового зворотного зв'язку з вітчизняною історією потрібно наголосити на величезному внеску у світову психологічну науку вітчизняної культурно – історичної школи, зокрема, розробкою нею культурно-діяльнійшої концепції особистості як неklasичної парадигми дослідження особистості, яка розв'язує сторічний парадокс класичної науки між особистістю як одиничним та спільнотою як всезагальним.

У другій половині ХХ ст. в українському академічному гуманітарному дискурсі стався поворот методологічних принципів дослідження особистості з пріоритетності соціально-матеріальних детермінант у визначенні чинників сутності людини до духовно-моральної проблематики.

У площину філософсько-світоглядної рефлексії потрапляють ціль, мотиви та ідеали, легітимізується царина духовних почуттів та морально-етична проблема сенсу життя, осмислюються концептуальні засади спорідненості світоглядних та моральних ідей.

Київська філософська школа заявила про себе у 1965 році й далі розвилась у логіко-семантичну течію після книги П.Копніна «Логіка наукового дослідження» та праці В. Шинкарука в 1969 році «Марксистська філософія і світогляд», ознаменувавши собою появу гуманістично-екзистенційної течії, що відштовхувалась від філософії Гегеля й світоглядно-антропологічної проблематики, та знайшла своє продовження у працях таких мислителів, як О. Яценка, В.Іванова, Б.Рутковського, С.Кримського, В.Малахова, Є.Бистрицького, В.Табачковського та ін, стрижнем яких стала ідея «первинності» для мислячої істоти ціннісно-сміслових проблем існування у світі. Задавався новий ракурс осмислення категорійних форм світосприймання – не тільки як засобів відображення, пізнання, а й як форм самосвідомості й цілепокладання, що виникають і розвиваються у плині розмаїтого освоєння світу людиною.

Наукова школа В.Шинкарука створила нову концепцію філософії людини, яка визначила розвиток сучасної філософської антропології. Зокрема, В. Шинкарук обґрунтував погляд на світ як на «продовження», доповнення, а нерідко і як на компенсацію матеріально-предметного освоєння.

Досліджуючи особливість світоглядної свідомості під кутом зору єдності сутнісних сил людини - розуму, почуттів, і волі, він простежує якісну своєрідність світоглядної ідеї як ідеалу. У сфері його осмислення опиняються світоглядні форми сприйняття майбутнього.

Вчений вперше детально розробив категоріальну структуру світогляду, розкрив суть таких світоглядних категорій як Віра, Надія, Любов. Виокремлення та вивчення цієї тріади є вагомою науковою інтенцією В.Шинкарука. Етизація психологічного дискурсу та осмислення проблем духовності і моральності людини відбувалося у працях українських мислителів періоду наукового відродження 60-х рр. ХХ ст. в контексті ідей духовно-практичної сутності світогляду особистості, через який вона сприймає, осмислює та оцінює навколишню дійсність як світ свого буття й діяльності, визначає і сприймає своє місце й призначення в ньому.

Оскільки способом людського самовизначення є світогляд, ідентичність особистості не може визначатись інакше, ніж через її світогляд. Це відносить акценти дослідження ідентичності особистості до парадигми «людина – світ», в якій підкреслюється роль духовних характеристик особистості у її самовизначенні.

Отже, у фундаментальних працях науковців Київської філософської школи було розвинуто якісно нову концепцію психології людини, яка визначила подальший розвиток психології особистості, зокрема й окреслила проблему ідентичності особистості як проекцію її світогляду.

Поклад І. М.,
*кандидатка психологічних наук,
старша наукова співробітниця,
провідна наукова співробітниця лабораторії
загальної психології та історії психології ім. В.А. Роменця,
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН,
м. Київ, Україна*

ТВОРЧИСТЬ ЯК ОСНОВА ПОТЕНЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ОСОБИСТОСТІ

Виклики, які постали перед Україною сьогодні, вимагають звернутися як до всього світового надбання людства у розв'язанні насущних питань, так і до значного добутку вітчизняної психологічної думки.

Питання, що турбують народ України у цей воєнний час, стосуються не тільки можливості виживання, але і здатності віднайти сили та резерви для подальшого життя. І тут творчість, як найдавніша категорія діяльнісного способу існування людини, може допомогти у відновленні певних творчих резервів особистості.

В історії дослідження проблеми людської активності, відповідь на питання: що ми вкладаємо в поняття «творчі резерви», були найрізноманітніші, залежно від підходу вибраного дослідником та від конкретного матеріалу який він добирав для аналізу.

Так, З.Фрейд стимулом життєдіяльності вважав лібідо (статевий потяг), енергія якого за певних умов трансформується в інші види енергії (передусім – творчу), що забезпечує певні напрями життєдіяльності.

Австралійській психоаналітик А. Адлер головні активнісні тенденції особистості пов'язував із природними якостями індивідуума, наприклад, прагненням до панування, владою над іншими людьми, переживанням власної неповноцінності тощо. Вчений вважав, що ці особисті тенденції формуються в людині з дитинства і справляють вирішальний вплив на подальший стиль її життя та продуктивність.

Отже, поняття «особисті творчі резерви» та «потенційні сили особистості» неможливо зрозуміти без розкриття таких явищ як: творчість, особистість, творчий потенціал. У філософському контексті творчість є продовженням творчості природи, її складовою частиною.

Суспільство та кожен її член при цьому є суб'єктом творчої діяльності. Наслідком продуктивної праці та творчої думки людини є формування середовища, перебудова природи, розвиток цивілізації. Тобто творчість – це складне, суспільно організоване явище, від якого залежить життя людства.

Вітчизняні вчені визначають творчість як процес діяльності, результатом якого є створення якісно нових матеріальних і духовних цінностей, або як створення нової

реальності, яка задовольняє різні суспільні та особистісні потреби (А.Ф. Лазурський, В.О. Моляко, В.А. Роменець, В.В. Рибалка).

Творча діяльність – одне з найцікавіших та найбільш складних психічних явищ. Її не можна розглядати як дещо відокремлене, підпорядковане власним тільки їй законам. Вона є закономірним етапом людської діяльності взагалі, підсумком попереднього розвитку форм цієї діяльності, новою, якісною сходинкою формування особистості.

Творча діяльність викликається не стільки здібністю до творчості, яка, як і будь-яка інша здібність, розвивається в самій діяльності, але спочатку тими об'єктивними можливостями, які відкриваються людині як результат її попередньої діяльності. В якості нового етапу діяльності творчість є і новим етапом у розвитку особистості (Г.С. Костюк, В.О. Моляко, В.А. Роменець).

Сучасний стан дослідження творчості можна розглядати як процес зближення двох підходів: особистісного – дослідження суб'єкта творчої діяльності, його потреб, мотивів, знань, умінь, навичок, властивостей, самосвідомості, емоцій, почуттів та процесуального – дослідження фаз, станів, стадій та результатів перетворення предметної творчості. Так, В.А. Моляко [1] вважає, що складна взаємодія цих двох підходів у вивченні творчості, базується на стратегіальній організації процесу творчої діяльності.

Основою її виступає психічна система регулювання творчої поведінки та розумової діяльності, яка й породжує особистісні новоутворення у вигляді програм діяльності, які містять логічні складові, інтуїтивні компоненти, прояви ситуативного передбачення тощо.

Специфічний сенс цих утворень полягає у готовності людини до творчої діяльності, у наявності в суб'єкта комплексу вмінь, здібностей щодо здійснення творчої діяльності взагалі або певних її видів (наука, техніка, мистецтво, виробництво, політика і т. ін.).

Особистість – найскладніше явище, створене людиною за весь час її існування та розвитку. Сьогодні можна сказати, що історія досліджень особистості сприймається як сукупність незалежних дослідів, що ґрунтуються на різних теоретичних уявленнях і відповідних методах.

До найбільш поширених належать:

- а) типологічний;
- б) факторний аналіз особистості (спроба виявити найфундаментальніші якості особистості);
- в) генетичні дослідження (соціалізація, формування особистості).

У спеціальній науково-психологічній літературі складовими провідних ознак особистості вчені вважають, як правило, цілеспрямованість дій, ставлення до навколишнього світу, соціальні позиції особи, свідомість, волю, соціальну діяльність. Наявність ознак є необхідною та достатньою умовою для розгляду індивіда як особистості.

Разом з тим, треба враховувати що особа є максимально узагальненою і стійкою цілісністю психічних властивостей і процесів, яка розкривається у різних проявах активності за неоднакових соціальних умов.

На початку ХХ століття дослідник проблеми творчості П.К. Енгельмейер зазначав, що творчість – це життя, а життя – це творчість. Відповідно до цього слід зауважити, що ситуації, в які може потрапляти людина, для неї особисто можуть виявитися зовсім новими та унікальними. А отже, вони спричинюють необхідність у кожному конкретному випадку приймати рішення та діяти відповідно до особистої оцінки ситуації. Усе це призводить до того, що людина перебуває в умовах, що постійно змінюються і спонукають її до життєтворчості.

В.А. Моляко переконаний в тому, що «сьогодні, а тим більше – завтра, саме творча, естетично збагачена особистість у змозі розв'язати як щоденні виробничі, так і масштабні завдання, які забезпечуватимуть не просто виживання, а прогрес нації здатної зайняти у співдружності народів достойне місце, створити кожному своєму громадянину повноцінне економічне і культурне життя.

Виховання такої особистості цілком зрозуміло, потребує реалізації цілої системи державних заходів, що спиралися б комплексну наукову розробку, в якій вельми вагоме місце зайняла б психологія як наука, що досліджує теоретичні і прикладні сторони формування особистості» [2, с. 47].

Як було зазначено вище, творчість – це багатогранний процес. Він включає в себе і соціальне, і психічне, і фізіологічне, які збагачують дане поняття. Особливого значення у процесі творчості набувають як соціальні, так і особистісні чинники, зокрема психологічні якості особистості, її характер, сила волі, винахідливість, пристрасть, досвід, інтелект, розумові здібності, інтуїція, уявлення тощо.

Важливою умовою творчості є сприйняття нових ідей, здатності знаходити і порушувати проблеми, незалежність поведінки та суджень і водночас уміння поступатися і відмовлятися від своїх попередніх думок, критичність, сміливість, терпимість.

Внутрішнім потягом творчості є особливий динамізм усіх якостей і властивостей особистості, здатних реалізуватися у конкретному творчому акті. Саме цей динамізм вчені визначають основним змістом поняття, що називається «творчим потенціалом».

Творчість – діяльність надзвичайно складна. Вона може реалізуватися у розмаїтості форм. Однак у цьому складному процесі однаково важливими є як інтуїтивні стрибки, так і тривалі ретельні дослідження.

Таким чином, творчий акт можна визначити як оптимально глибока реалізація індивідуальності, а зв'язок між особистістю і творчістю визначити терміном «потенціал», який фіксує суперечність, джерело саморозвитку певного явища, що реалізує себе зовні, тобто актуалізується.

Творчий потенціал реалізується у творчих зусиллях, пов'язує можливості людини і її реальне життя в єдиний процес життєтворчості, в якому кожна мить може бути народженням нових можливостей та їх реалізації.

В.О. Моляко дає наступне пояснення цьому поняттю: «творчий потенціал – це саме та система, яка абсолютно прихована від будь-якого зовнішнього спостереження; більш того, сам носій творчого потенціалу іноді мало або й зовсім не знає про свої творчі можливості.

Про справжні творчі можливості конкретної людини можна говорити лише на основі здійсненої діяльності, отриманих оригінальних творів. Творчий потенціал стає не уявною, а реальною, прогнозованою цінністю лише тоді, коли реалізується у винаходах, конструкціях, книгах, фільмах» [3, с. 2].

Особливе місце у структурі особистості посідає активність як властивість живого організму взагалі і як основа вияву всіх потенційних сил людини.

Найчастіше активність визначають як поведінку, що викликає зміну існуючої ситуації шляхом витрати енергії [4].

Певний рівень активності в поведінці людини пов'язаний з самою її життєдіяльністю. Люди починають з активних дій, спрямованих на оволодіння певними предметами довколишнього світу, які задовольняють їх потреби. Важливо при цьому зауважити, що активність особи має певну спрямованість, вона не є випадковою.

Саме спрямованість підносить активність до рівня діяльності, через яку розвиваються і взаємодіють усі компоненти цілісності людської природи. Діяльність же є соціальною формою вияву творчої активності людини.

Основу творчої активності (у формі діяльності як такої) становлять природні обдарування, що являють собою психічні явища у вигляді потенційних життєвих сил, які виступають як задатки, якості, нахили.

Задатки мають природжені анатомо-фізіологічні особливості, вони багатозначні, тобто на їхній основі можуть сформуватися різні здібності людини. Поза діяльністю здібності не проявляються, вони притаманні людині як потенції.

Дитина народжується з деякими фізіологічними та психологічними дійовими властивостями, які тільки лише потенційно можуть розвинути і перейти у здібності щодо конкретних видів діяльності [4].

У природній творчій активності можна виділити загальні властивості, зумовлені фізіологічною природою людини (наприклад, темперамент) та індивідуальні властивості психічних процесів – відчуття, сприймання, мислення, уява, пам'ять, воля тощо. Вияв цих властивостей у конкретних видах діяльності дає можливість визначити рівень розвитку обдарованості і спрямованої творчої активності як цілісної якості особистості.

Отже, результати здійсненого аналізу дозволяють зробити висновок, що через людські сили, які розуміються як природні сили, не можна визначити сутність творчої активності особистості.

У формі діяльності вона, сутність, притаманна кожній людині і в цій своїй якості виступає як людське, загальне соціальне явище. Для перетворення творчої активності в особливу якість особи необхідні відповідні умови.

Список використаних джерел

1. Моляко В. А. Психология творческой деятельности. Киев: Знание, 1978. 47 с.
2. Моляко В. О. Концепція виховання творчої особистості. *Радянська школа*. 1991. № 5. С. 47–51.
3. Моляко В.О. Психологічна теорія творчості. *Обдарована дитина*. 2004. № 6. С. 2-9.
4. Поклад І. М. Психологія розвитку хореографічних здібностей: монографія. Київ: ПП «Коростенська «Фірма «Друк», 2017. 314 с.

Скальська Л. О.,

*молодша наукова співробітниця,
лабораторії історії психології імені В.А. Роменця
Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна*

Горбачов В. О.,

*молодший науковий співробітник,
лабораторії вікової психофізіології,
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
Київ, Україна*

РОЗУМІННЯ ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ В КОНТЕКСТІ СКЛАДНИХ І БАГАТОВИМІРНИХ ПРОБЛЕМ

Психосоціальне благополуччя – це вищий конструкт, який включає емоційне або психологічне благополуччя, а також соціальне та колективне благополуччя.

Термін «якість життя» подібний до психосоціального благополуччя, оскільки він включає емоційні, соціальні та фізичні компоненти. У той же час, він часто використовується в дослідженнях охорони здоров'я, щоб визначити, як медичний стан може з часом вплинути на самопочуття людини, таким чином спотворюючи його концептуальну ясність і конкретність.

Були різні концептуальні пропозиції і навіть нові розробки психологічних втручань, які ставлять психологічне благополуччя в центр психічного здоров'я. Подібним чином можна сказати, що позитивна психологія, підхід, заснований на збільшенні щастя шляхом зосередження на позитиві і процвітанні, представляє парадигматичний відхід від моделей дефіциту, які почалися два десятиліття тому.

Якими б позитивними не були ці кроки, впливові вчені підняли методологічну, концептуальну та навіть філософську критику цих нових підходів.

У зв'язку з цим стає очевидним, що «позитивний» рух базується на європоцентристській або західній точці зору, хоча нещодавно позитивна психологія була включена в програму міжкультурних досліджень.

Крім того, є автори, які вважають, що «позитивні» підходи і, загалом, західна психологічна практика і системи психічного здоров'я базуються на епістемології без контексту, водночас слугуючи для відтворення самих структур і значення.

Людина розвивається в складних середовищах, де детермінанти психосоціального благополуччя багатоваріантні. Ці стосунки можуть залежати від дисбалансу влади, викликаного гендерною, економічною, етнічною нерівністю чи нерівністю в здібностях.

Дослідники, зацікавлені в розумінні психосоціального благополуччя, повинні враховувати контексти, які вони вивчають, і складність різноманітних взаємодій, які можуть відбуватися в них.

Хоча можуть існувати універсальні зв'язки, важливо не сприймати це як належне, проводячи дослідження поза основними досліджуваними популяціями.

Те, що працює для однієї людини з точки зору самоефективності, локуса контролю, може не бути однаковим для людей інших культур, з іншим світоглядом. І останнє, але не менш важливе: переконання та погляди дослідників і практиків мають бути об'єктом дослідження, так і елементом рефлексії.

Ніхто не застрахований від упереджень, навіть використовуючи нібито «об'єктивні» методи. Усвідомлення та обмірковування можливих упереджень наших дослідницьких і практичних методів є єдиним способом зменшити кількість шкідливих практик.

Скальська Л. О.,
молодша наукова співробітниця,
лабораторії історії психології імені В.А. Роменця
Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна

Горбачов В. О.,
молодший науковий співробітник,
лабораторії вікової психофізіології,
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна

**«НАУКОВА СПАДЩИНА УКРАЇНСЬКОЇ ПСИХОЛОГІЇ:
ЄДНІСТЬ МИНУЛОГО ТА ТЕПЕРІШНЬОГО»
ЕВОЛЮЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ**

В психології, як і всіх відомих науках, відбувалася зміна парадигм – загально-прийнятих зразків наукової практики, сукупності єдино можливих ідей в конкретний історичний період (Т. Кун).

В історії психології відомі парадигми, що виступили в різних формах детермінізму (стихійного, атомістичного, механістичного, біологічного і т.д.), емпіризму, асоціанізму, еволюціонізму, функціоналізму, гуманізму і т.д.

Ці та інші парадигми народилися з рішення, вченими, мислителями, дослідниками, воістину вічних діадему – протівопоставленій: "свідомість – матерія", "тіло – душа", "мозок – душа", "зовнішнє – внутрішнє", "біологічне – соціальне", "свідоме – підсвідоме", "свідоме – несвідоме", "діяльність – свідомість", "дія – слово", "значення–смысл" і т.д.

Спроби вирішення цих Діад породили в історії психології її ведучі – воістину "вічні проблеми", які вирішуються усіма поколіннями мислителів і вчених: психофізичну, психобіологічну, психофізіологічну, психосоціальну, психосоматичну, психогенетичну, психохімічну і т.д.

У зв'язку з різноманітністю форм представлення психології в системі наукового знання в різні епохи (від наскельних малюнків до багатотомних праць та напрацювань на ЕОМ) сукупності методів історико-психологічних досліджень притаманний міждисциплінарний характер.

Методи історії психології виражені предметним, порівняльним та критичним аналізом, теоретичної реконструкцією, зіставленням, ускладненням і нарощуванням психологічних знань, складанням структурно-логічних та динамічних схем і моделей, прив'язкою процесу еволюції психологічного знання до хронології, персоналій і

конкретним подіям, ретроспективним відтворенням наукових концепцій і ідей різних часів і народів. Вивчення історії психології можливо двома шляхами:

Перший – це звернення до першоджерел (монографії, хрестоматії та збірники оригінальних текстів дають для його реалізації достатні підстави).

Другий – знайомство з процесом еволюції психологічної думки з коментарів, підручниками та посібниками, що дає можливість в обмежений час оперативно черпати знання з "других", а то і "третьох рук". Але як би ці "руки" не були чисті й талановиті, ніщо не може замінити в історико-психологічному пізнанні спілкування з оригінальними творами - першоджерелами.

У зв'язку з цим, основною метою запропонованої читачеві роботи є не тільки конспективно відображення процесу еволюції психологічного знання від античності до ХХ століття, але й визначення можливих напрямків його дослідження за що дійшли до нас першоджерел. Тому читання посібники рекомендується здійснювати паралельно з вивченням оригіналів - праць видатних мислителів і вчених різних часів і народів.

Солодчук С. Є.,
*молодша наукова співробітниця
лабораторії загальної психології та
історії психології імені В. А. Роменця
Інституту психології
імені Г. С. Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна
ORCID 0000-0003-2432-255X*

ДОСВІД ВИВЧЕННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Вивчення проблеми резильєнтності у психологічній науці набуває особливої актуальності у зв'язку з війною, зростанням тривожності та напруги у суспільстві.

Очевидно, саме резильєнтність може забезпечити особистості подолання негараздів життя та адаптацію до нових реалій, тому дослідження цього феномену є необхідним в умовах сьогодення.

На актуальність даної теми для української психологічної науки вказує і зростання наукового інтересу до неї.

З початку XXI ст. феномен резильєнтності все активніше висвітлюється у наукових працях вітчизняних вчених: Д. Асонова, Г. В. Войтович, В.Громової, Г. П. Лазос, О. М. Хамініч, І. М. Ющенко, Т. В. Федотової, В.А.Чер-нобровкіної, В. М. Чернобровкіна та інших.

Наразі можна відмітити, що наукові розвідки даного явища поступово виокремлюються в самостійний напрям дослідження.

У вітчизняних наукових працях резильєнтність розуміється по-різному, єдиного підходу до визначення цього терміну не існує. У широкому розумінні її інтерпретують як здатність людини або соціальної системи вибудувати нормальне, повноцінне життя в складних умовах.

Г. П. Лазос тлумачить резильєнтність як біо-психо-соціальне явище, яке охоплює особистісні, міжособистісні та суспільні переживання і є природнім результатом різних процесів розвитку протягом певного часу [3].

О.М. Хамініч описує поняття резильєнтність як динамічний процес в контексті адаптації або саморегуляції [4].

Загалом у сучасних наукових дослідженнях резилієнтності виокремлюють два основні підходи до її розуміння:

- 1) резильєнтність як риса особистості;
- 2) резильєнтність як процес подолання стресових подій.

Таким чином, можемо відмітити серед українських вчених відсутність єдиного розуміння резилієнтності.

Однак незважаючи на певні розбіжності, їх ідеї об'єднує теза, що резильєнтність забезпечує особистості здатність успішно функціонувати в будь-яких умовах.

Наукове обґрунтування резильєнтності більшою мірою представлене у зарубіжній психології. Проте, на жаль, є певні труднощі дослівного перекладу даного терміну з англійської на українську мову, на що вказують Д. Асонов, О. М. Хамініч, О. Хаустова та ін.

Зокрема, в англомовній літературі є відмінності між термінами «resilience» («резилієнс») та «resiliency» («резилієнтність»), коли перше стосується процесу, а друге – особистісної риси [1; 4].

В україномовній літературі розмежування цих понять відсутнє.

Резильєнтність з англійської на українську мову перекладають як «стресостійкість», «життестійкість», «життєздатність», «психологічна пружність», «психологічна стійкість», що спричиняє термінологічну плутанину у вітчизняній науці [1; 2; 4].

Хамініч О.М. відзначає проблему співвідношення україномовного терміну «резильєнтність» зі стресостійкістю та життестійкістю і пропонує використовувати термін «резильєнтність» для позначення динамічного процесу в контексті адаптації та саморегуляції [4].

Деякі дослідники схильні до розмежування стресостійкості та резильєнтності, визначаючи перше як відновлення після впливу стресу, а друге як опір стресу (Каплуненко Я.Ю. та ін.) [1].

Інші дослідники прирівнюють резильєнтність до стресостійкості, вважаючи їх синонімами (Романчук О. та ін.). Зокрема, О. Романчук перекладає англомовний термін «resilience» як «стресостійкість», однак відмічає, що резилієнс є процесом, а не рисою особистості [1].

Також відсутня єдина позиція щодо співвідношення резильєнтності та життєстійкості.

Низка науковців ототожнює ці поняття, вважаючи їх синоніми (Семигіна Т.В. Гніда Т.Б. та ін.).

Інші автори розмежовують ці поняття (Кравчук С.Л., Лапіна М.Д. та ін.), зазначаючи, що життестійкість дозволяє ефективно справлятися зі стресами, а резильєнтність забезпечує здатність особистості підвищувати ефективність функціонування [1; 2].

Таким чином, теоретичний аналіз літератури засвідчив, що резильєнтність є предметом осмислення зарубіжних та вітчизняних вчених та поступово виокремлюється у самостійний напрям дослідження.

Можна говорити про наявність у вітчизняній психології значної кількості наукових робіт, що вивчають окремі теоретичні аспекти резильєнтності, однак існує певна неузгодженість у трактуванні цього явища.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в систематизації різноманітних уявлень феномену резильєнтності у цілісну систему, розробку вітчизняних технологій розвитку резильєнтності та впровадження їх у психологічну практику.

Список використаних джерел

1. Асонов Д, Хаустова О. Розвиток концепції резилієнсу в науковій літературі протягом останніх років. *Психосоматична медицина та загальна практика*. 2019. Т. 4. №4. URL: https://www.researchgate.net/publication/342345057_Rozvitok_konceptsii_reziliensu_v_naukovij_literaturi_protagon_ostannih_rokiv
2. Белавіна Т. І. Резильєнтність у контексті соціальної роботи з особами, що перебувають у тотально регламентованому соціальному середовищі в умовах вимушеної ізоляції. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Психологія. Том 31 (70). №3. К., 2020. С. 54-59. URL: https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/3_2020/11.pdf
3. Лазос Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології*. Том 3 : Консультативна психологія і психотерапія. Вінниця, 2018. Вип. 14. С. 26–64.
4. Хамініч О. М. Резильєнтність: життєстійкість, життєздатність або резильєнтність? *Науковий вісник Харківського державного університету*. Серія : Психологічні науки. 2016. Вип.6 (2). С.160-165. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2016_6%282%29__30
5. Чернобровкіна В.А. Феномен «резилієнс» в контексті психосоціальної підтримки людей, що зазнали впливу воєнного конфлікту. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/18091/Chernobrovkina_Fenomen_rezyliens_v_konteksti_psykholho_sotsialnoi_pidtrymky_liudei_shcho_zaznaly_vplyvu_voiennohok_onfliktu.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Токарева Л.Д.,
молодша наукова співробітниця,
лабораторії психології дошкільника
Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна

ВИЯВ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УСПІШНІЙ ГОТОВНОСТІ ДОШКІЛЬНИКА ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ

Актуальність. Питання підготовки дитини до шкільного життя завжди було в пріоритеті, і на часі - залишається важливим і актуальним. Говорячи про готовність дитини старшого дошкільного віку до шкільного навчання, треба звернути особливу увагу на такий важливий показник, як рівень дошкільної зрілості дитини, який підсумовує всі ті досягнення розвитку, які здобула дитина 6–7 річного віку напередодні шкільного життя.

Саме дошкільний вік забезпечує загальний розвиток дитини, який є фундаментом для надбання різних знань, умінь, навичок та оволодіння різними видами діяльності: у розгорнутій грі, конструюванні, малюванні, повноцінному спілкуванні.

Саме зрілий дошкільник здатний до соціальної адаптації і адекватного входження до навчальної діяльності, що і є тим підґрунтям успішного навчання дитини в школі.

Спираючись на вимоги Базового компоненту дошкільної освіти в Україні формування і розвиток дитини здійснюється на засадах компетентнісного підходу. Серед важливих, ключових, фундаментальних компетентностей особлива увага приділяється формуванню ігрової компетентності, ігрової діяльності у дитини старшого дошкільного віку.

Саме зрілість гри, ігрової діяльності визначає, чи може дитина перейти до більш складної діяльності – навчання.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Важливо нагадати, що проблема ігрової діяльності, самодіяльної гри завжди були в центрі уваги наукової думки і досліджувалась у працях Л. Виготського, Л. Венгер, Д. Ельконіна, О. Запорожця, О. Кравцової, Г. Кравцова, К. Карасьової, Я. Коломинського, Г. Костюка, С. Ладивір, О. Смирнової, Т. Піроженко та ін.

В доробку цих досліджень підкреслюється, що ігрова діяльність має фундаментальне значення для розвитку психіки дитини в онтогенезі. Ігрова діяльність розглядається ними, як важливий компонент психолого-педагогічної системи, яка цілеспрямовано використовується для базової підготовки особистості дитини до життя.

У грі відпрацьовуються навички спілкування, взаєморозуміння, вміння вирішувати конфліктні ситуації. Дитина вчиться гратися разом із іншими однолітками, вчиться співіснуванню разом у колективі, вчиться тактики та практики взаємин, заува-

жують вищезгадані науковці. І, дійсно, як визнають практичні психологи, граючись дитина швидше поділиться з однолітком, поступиться йому, допоможе в чомусь, виявить витримку та терпіння.

Ігрова діяльність полегшує запам'ятовування, вивчення та розуміння нового матеріалу, підкреслюють вищезгадані науковці, навчає самостійності, відповідальності, умінню стримувати свої бажання, – і все це відбувається завдяки самодіяльній грі, ігровій діяльності.

Отже самодіяльні, сюжетно – рольові, колективні рухові ігри є єдиним шляхом, які забезпечать хороший старт у оволодінні навчальною діяльністю, навчають самостійно планувати, підлаштовуватися до різноманітних вимог гри, навчають здатності дотримуватись правил гри і поведінки у взаєминах з однолітками, а також забезпечать розвиток уяви тощо.

Отже, варто звернути увагу, що на сьогодні, показники ігрової діяльності, довільної поведінки та уяви знаходяться на низькому рівні, що так необхідні і важливі для навчання у школі, зауважують К. Карасьова, Т. Піроженко. Виходячи із сказаного варто нагадати, що якщо не дати дитині розвинути свою уяву в іграх, вона і в навчанні не зможе проявити вигадки і кмітливості.

І ще раз зауважимо, що повноцінний особистісний розвиток дошкільника на прямому залежить від оволодіння ним ігровою діяльністю на високому рівні і це єдиний шлях, який оптимально забезпечить оволодіння в подальшому складною навчальною діяльністю

Мета та методи дослідження. Метою нашого дослідження стало виявлення рівня сформованості ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку у здійсненні комплексної оцінки готовності дитини до шкільного життя.

Ми запропонували дітям старшого дошкільного віку діагностичне завдання «Придумай гру з іграшкою», з комплексу діагностичних завдань «Чарівні перетворення», розроблених лабораторією психології дошкільника Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Дитині пропонувалось придумати гру, обравши одну з цікавих іграшок (конструктор, лялька, м'яч, машинка). В інструкції нагадали, що з іграшкою можна гратися в гру самому або з друзями.

В грі у кожного учасника можуть бути ролі. В грі бувають правила, яких необхідно дотримуватися. Гра з чогось починається та колись закінчується. Дитині надавався час на придумання гри.

Критеріями ігрової компетентності за якими ми оцінювали придуману, дитиною гру були такі: якість вибору іграшки самостійність, ініціативність, уміння придумати гру, ігровий задум та творчий підхід у розгортанні ігрового задуму, сюжету гри, рольова взаємодія, правила гри з іграшкою, наявність у розповіді елементів словесної творчої уяви.

Обробка результатів проводилась шляхом оцінки ігрових умінь дітей за 3-х бальною шкалою: високий, середній і низький.

До високого рівня сформованості ігрової діяльності віднесли дітей, які самостійно обирають іграшку, продумують тему, зміст і сюжет своєї гри. Чітко розгортають сюжет гри, пропонують всім відповідні ролі, в своїй придуманій грі дитина комбінує знайомі і малознайомі події, проявляє фантазію у вигадуванні чогось оригінального. Правила проговорюються дитиною чітко. Дитина бере на себе роль і позначає її словом. Розповідь логічна.

Середній рівень сформованості ігрової діяльності передбачає допомогу дорослого при формулюванні ігрового задуму, ігрових задач. Ігровий задум доволі стандартний, без прояву фантазії. Правила гри окреслюються при нагадуванні дорослого. Дитина бере на себе роль і позначає її словом. Рольове словесне наповнення недостатньо розгорнуте. Словесна творчість не розвинена.

Низький рівень сформованості ігрової діяльності характеризується тим, що діти без інтересу приймають запропоновану тему, відчувається утруднення при визначенні улюблених іграшок та ігрових сюжетів, не може їх назвати. Дорослий надає досить значну допомогу дитині при формулюванні і придумуванні ігрового задуму. Ігрові задуми одноманітні, сюжети стандартні, описує односкладно, не відчувається логічності. Рольове словесне наповнення майже не присутнє. Словесна творчість не розвинена. Правила не визначає, і загалом у грі такі діти важко дотримуються правил.

Отож, з якими показниками сформованості ігрової діяльності дошкільники опиняються напередодні вступу до школи. Результати дослідження надані в таблиці 1.

Таблиця 1

Протокол до завдання «Придумай гру з іграшкою»: %

Показник	Якість вибору іграшки			Гра з іграшкою - Ігровий задум			Рольова взаємодія в грі			Правила гри з іграшкою			Нааявність у розповіді дитини елементів словесної (вербальної) творчої уяви			
	Обирає(ла) іграшку самостійно	Обирає(ла) іграшку за пропозицією дорослого	Не обирає(ла) іграшку (відмовився від виконання завдання)	Розповідає(ла) про 2-3 або більше варіанти гри з іграшкою (слова-дії)	Розповідає(ла) про гру з іграшкою за допомогою навічних запитань дорослого	Не зміг(змогла) пояснити, як гратися з іграшкою	В розповіді про гру з іграшкою передбачив(ла) можливість гри з ролем з іншими учасниками та назвав(ла) їх ролі (більш глибоко зазначив)	В розповіді про гру з іграшкою передбачив(ла) лише особисту роль (були грати сам(а))	Оцінив(ла) іграшку як ледачку для гри	Самостійно висловив(ла) правила гри з іграшкою	Висловив(ла) правила гри з іграшкою за допомогою навічних запитань дорослого (чи є у гри правила, які?)	Не розуміє значення іграшки для гри з іграшкою	Самостійно придумав(ла) нову гру, використав(ла) в ній стандартні та нестандартні персонажі, ролі та дії	Переклав(ла) знайому гру, але змінив(ла) до неї деякі зміни (імена персонажів, або об'єкти/дія) деякіша ігор в одну)	Відмовив(ла)ся або повністю переклав(ла) знайому гру	Всього
Оцінка, бал	(2) – 279 / 95,55%	(1) – 13 / 4,45%	(0) – 0 / 0%	2	1	0	2	1	0	2	1	0	2	1	0	
Кількість	відповідей			112	169	11	192	99	1	113	144	35	70	143	79	292
%%				38,36	57,88	3,77	65,75	33,9	0,34	38,7	49,32	11,99	23,97	48,97	27,05	100

Загалом, придумали гру з іграшкою – 290 дітей / 99,32%, Не змогли придумати, не виконали завдання 2 дитини - 0,68%

Якість вибору іграшки

95.55% дітей обрали іграшку самостійно з охотою. Дитина самостійно розказує про призначення іграшки надаючи іграшкам її яскравих ознак. І тільки 4.45% обрали іграшку за пропозицією дорослого. Відмов не було. Небагатослівно, без охоти розповідли про неї. Зазначимо, що дана позиція, вибір іграшки, ще не може нам говорити про самостійність дитини.

Ігровий задум. – 38.36% дітей самостійно придумують назву, зміст і сюжет гри з іграшкою і детально змістовно розповідають про неї. В процесі придумування змінювали і доповнювали сюжет гри, тобто самостійно і творчо розвивали його. Відчувалась здатність до фантазування, вигадування чогось оригінального, тобто відчувався творчий підхід у розвитку сюжету гри. В придуманій грі діти оперують широким колом ролей. З легкістю розгортають сюжет через ролі (рольові взаємодії).

– 57.88% дітей придумали гру з іграшкою при допомозі і навідних питань дорослого, сюжети дитячих ігор досить одноманітні. Небагатослівно, більш схематично з деякою неохотою розповідають про гру з обраною іграшкою. Сюжет створюють на основі вже знайомих, звичайних побутових ігор, трохи їх видозмінюючи, вносячи в знайому гру деякі нові елементи, збагачуючи її сюжет. Але здебільшого проглядається одноманітність сюжетів, невміння старших дошкільників творчо розвивати сюжети ігор. Іноді прослідковується деяка нелогічність у придумуванні гри. Допускають незначні помилки. Використовують мінімум ролей.

– 3.77% дітей іграшку обрати одразу не змогли. Навіть з допомогою дорослого не змогли придумати гру. З неохотою вибирали іграшку. Розповідь про гру з іграшкою визначалась одним, двома словами і то при допомозі дорослого. Частіше користується не пов'язаними між собою фразами шаблонного характеру, або зовсім не хоче описувати її.

Розповідь про іграшку є односкладною, небагатослівною, одноманітною за змістом, просто показує маніпуляції з нею або відмовляються від виконання завдання. Або переказує знайому гру, односкладно, говорячи, що будуть грати самі. В даному випадку, треба взяти до уваги, що дійсно, деякі діти полюбляють гратися на самоті.

Дорослих іноді така ситуація бентежить, може здатися, що їй не потрібний партнер. Але придивившись до такої дитини ближче, можна поспостерігати, що у неї все таки є партнер — лялька, м'ячик, машинка тощо, з якими вона розмовляє, радиться, діє.

Деякі батьки оманливо вважають, що будь-яка дитина сама добре вміє гратися. Насправді ж діти, часто просто маніпулюють іграшками, виконуючи одноманітні дії, кидають, стукають, гризуть, ламають не знаючи, як застосувати ту чи іншу іграшку. І, саме тут, на допомогу має прийти дорослий, щоб показати, навчити, підтримати і супроводити в перших її іграх, в її ігровій діяльності. А для того, щоб гра була цікавою, тривалою, розвивала дитину важливо розкрити їй призначення іграшки і способи дії та взаємодії з нею.

Рольова взаємодія в грі. Вміння приймати ігрову роль. Звісна річ, саме рольова взаємодія дітей у грі сприяє засвоєнню ними норм і правил, що підвищує можливість саморегуляції поведінки. Рольова домовленість веде до сформованості організа-торських умінь, знань і можливостей один одного.

– 65.75% дітей в розповіді про гру виявили вміння залучати до гри інших учасників, передбачали можливість грати разом. Самостійно визначились з розподілом ігрових ролей. В розповіді планували і словесно підтверджували дотримання рольових способів поведінки, взаємодії з партнерами. Що в свою чергу говорить про те, що дитина вміє домовлятися з іншими і готова узгоджувати свої дії з учасниками своєї гри.

– 33.9% дітей в розповіді про гру з іграшкою передбачили тільки особисту роль, тільки при допомозі дорослого дитина вирішила запросити одного друга. Рольової взаємодії не прослідковується. Дитина визначає ролі тільки при незначному нагадуванні з боку дорослого. Мало і рідко спілкується з дітьми, тільки з допомогою дорослого.

– 0.34% дітей оцінили іграшку як не цікаву для гри. В розповіді про гру з іграшкою передбачили лише особисту роль. Спілкується тільки з допомогою дорослого.

В дошкільному віці дитині вкрай важливо навчити дитину взаємодіяти з однолітками і, як раз правила гри в цьому мають велике значення для її соціальної адаптації та подальшого розвитку. І саме сюжетно-рольова може виступити могутнім засобом розвитку міжособистісних відносин дітей. І, моделюючи, вибудовуючи різні взаємини у грі, діти як раз і засвоюють навички спілкування, взаємодії, співпраці. Здебільшого, це необхідні складові повноцінно розвиненої особистості і, наразі, запорука успішного навчання дитини в школі.

Правила гри з іграшкою. Вміння приймати ігрові правила. Дотримання правил і свідоме ставлення до них дитини показує, наскільки глибоко вона освоїла сферу соціальної дійсності, що відображається у грі. - 38.7% дітей самостійно визначили правила гри з іграшкою.

Дотримуються правил, узгоджують свої дії з учасниками гри завжди, незалежно від виконуваної ролі. Придумують свої особливі, незвичайні правила гри. Допускають обговорення правил гри і стеження за виконанням правил гри.

– 49.32% дітей визначили правила гри за допомогою навідних запитань дорослого. Окреслені правила гри не завжди виконуються дітьми. Уникнення правил гри може свідчити про те, що у сучасних дітей гра перестає бути «школою довільної поведінки», а ніяка інша діяльність для дитини дошкільника цю функцію виконати не може. Тому важливо зрозуміти, що саме рольова поведінка допомагає підтримувати встановлені правила гри, а якщо цього не відбувається, то це призводить до невиконання правил гри, яке може призвести до закінчення гри, або відмовою дитини у продовженні гри. Тобто в грі дитина вимушена підпорядковувати свої бажання, вимогам оточуючих, однолітків.

– 11.99% дітей не розуміють і не визнають значення правил гри з іграшкою. Загалом порушення ігрових дій не вважають важливими. Друзів не запрошують. Будуть грати самі. Взагалі не хочуть грати і придумувати гру. Діти мають ускладнення у виконанні завдання.

Звісна річ, механізм керування своєю поведінкою (тобто дотримання правил) формується саме під час гри, а вже згодом упроваджується в інших видах діяльності.

За сприятливих умов розвитку, завдячуючи сформованій ігровій діяльності дошкільника на момент вступу до школи, дитина вже здатна керувати своєю поведінкою.

В зв'язку з цим, важливо зазначити, що ставлення дитини до правил змінюється протягом усього дошкільного віку. І тільки для старшого дошкільника правила стають усвідомленими, відкритими, дитина свідомо виконує правила, вважаючи їх необхідністю.

Позитивні сторони гри в тому, що вона стає школою довільної поведінки, вчить її досягати мети, долати свої імпульсивні бажання. Це практично єдина сфера, у якій дошкільник може виявити свою ініціативу та творчу активність.

Наявність у розповіді дитини елементів словесної, творчої уяви. - 23.97% дітей самостійно придумали нову гру.

Присутній прояв фантазійності, творчості у створенні ними нових ролей. Вони не просто відтворюють життя, а вносять у розповідь багато елементів творчості, вільно комбінуючи враження життя зі змістом казок, додаючи свої вигадки, що свідчить про активність уяви дитини.

Розповіді дітей зв'язні, логічні, послідовні, сюжет своєї гри творчо розвивають. Використовують в розповіді про гру нові слова і поняття. Утворюють ласкаві форми у мовленні. Використовують чемні слова.

– 48.97% дітей переказали знайому гру, але внесли до неї деякі зміни, нових персонажів, або об'єднали декілька ігор в одну. Спостерігаються деякі елементи творчості.

Розповідь не дуже розширена, небагатослівна, але логічність прослідковується. Під час завдання потребували незначної допомоги з боку дорослого.

– 27.05% дітей повністю переказала знайому гру або відмовилася виконувати завдання. З деякою сумбурністю перестрибуючи з сюжету на сюжет, односкладно переказали знайому гру. Або зовсім не хотіли придумувати гру з іграшкою і відмовлялися від виконання завдання. Ніяких ознак творчості не спостерігалось.

Висновок: Варто відзначити, що ігрова діяльність поєднує в собі такі складові як самостійність, цілеспрямованість, допитливість, творчість, активність, впевненість, наполегливість, співпереживання, взаємодія, тільки у грі формується довільність поведінки дошкільника.

І тому, саме сформованість ігрової компетентності, ігрової діяльності згодом стане тим фундаментом в навчально – виховному процесі, що і стане важливою умовою адекватної підготовки дитини дошкільника до нового виду діяльності – навчання.

Але гра не виникає сама по собі. Дитину важливо і необхідно навчити гратися.

Таким чином, важливим напрямом діяльності батьків і вихователів ЗДО повинен стати розвиток ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Важливим чинником має стати організація психолого-педагогічного супроводу дитини у процесі ігрової діяльності.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / наук. кер. А. М. Богуш. – К. : Видавництво, 2012. – 26 с. – (Державний стандарт дошкільної освіти України).
2. Карасьова К.В., Піроженко Т.О. Самодіяльні ігри дитини. Київ: Шк. світ, 2011. 128 с.
3. Карасьова К.В., Піроженко Т.О. Світ дитячої гри. Київ: Шк. світ, 2011. 128 с.

Торжевська Н. Р.,
аспірантка кафедри психології
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна»,
м. Київ, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ АРМІЇ

Постановка проблеми: з моменту здобуття незалежності, питання гендерної рівності у лавах збройних сил України було дискусійним, однак недостатньо дослідженим в науковому просторі. Переважна більшість праць була спрямована на вивчення правових аспектів взаємодії чоловіків і жінок в умовах діючої армії, в той час як психологічна складова цього процесу, а тим більш питання самоусвідомлення жінки і її гендерної самоідентифікації, залишались поза увагою науковців.

Початок військової агресії РФ у 2014 роки підняв це питання на поверхню, призвів до зміни ставлення до жінки-військової і навіть змусив органи законодавчої влади прийняти ряд нормативно-правових актів, спрямованих на зменшення гендерної дискримінації. Однак, повномасштабне вторгнення Росії у лютому 2022 року змусило десятки тисяч добровольців вступити в армійські лави, в тому числі тисячі жінок.

Психологічне навантаження викликане війною порушує цілий ряд екзистенційних переосмислень, в тому числі і щодо гендерної ідентифікації. Дослідження цих процесів дадуть можливість визначити чинники, що впливають на зміну самоусвідомлення та розробити поради щодо зменшення негативних наслідків порушення статево-рольової ідентифікації жінок-військових.

Виклад основного матеріалу:

Гендерна рівність в армії – питання, яке протягом десятиліть залишається невирішеним. Сучасні неоліберальні тенденції і реформа армії, розпочата у 2014 році, змінили існуючий гендерний порядок, зруйнували стійкі гендерні ролі за рахунок розширення переліку посад, які можуть обіймати жінки. Зміни в ідеології і політиці послабили порядок наративів, що створювали систему «мужність-військова безпека». Не зважаючи на переважаючу в українському суспільстві думку, що образ жінки менше відноситься до категорій «війна», «захист», «войовничість», ніж чоловічий, соціальне сприйняття і схвалення жінки-воїна все більше укорінюється в суспільстві.

Завдяки засобам масової комунікації і активному феміністичному лобі, образ жінки-військової затвердився в Україні. Однак, нерівномірний мілітаризований гендерний порядок зберігався донедавна, адже гендерна рівність, як одне з фундаментальних прав людини, означає рівну присутність, наділення владою та іншими благами цивілізації обидві статі [4]. Нажаль, до 2014 року принцип рівності забезпеченим бути не міг. Основним нормативно-правовим актом, відповідно до якого жінкам

надавали військово-облікові спеціальності, була Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку спеціальностей, за якими жінки, що мають відповідну підготовку, можуть бути взяті на військовий облік» від 14 жовтня 1994 року [2].

Відповідно до цього документу жінки не могли обіймати бойові посади, а працювати тільки за сімома дозволеними спеціальностями: «Медична», «Зв'язок», «Обчислювальна техніка», «Оптичні та звукометричні засоби вимірювання і метрології», «Картографія, топогеодезія, фотограметрія й аерофотослужба», «Поліграфія», «Кінорадіомеханіки». Також жінки могли працювати на цивільних адміністративних і господарських посадах (прибиральниці, прачки тощо).

При таких законодавчих обмеженнях, які були непереборною перепорою на шляху жінки, яка відчувала в собі бажання і покликання служити у збройних силах, мови не могло йти про гендерну рівність в армії. Психологічні травми жінок, які стикались з такою дискримінацією за гендерною ознакою, нажаль, не були предметом наукового осмислення.

У 2014 році, в зв'язку з початком військових дій Росії проти України, ситуація суттєвим чином змінилась. Величезна кількість жінок долучилась до захисту нашої держави від окупанта. Не зважаючи на законодавчі перепони, жінки записувались в добровольчі батальйони, і, не зважаючи на відсутність в особових справах відповідних військово-облікові спеціальностей, виконували бойові задачі.

Такий стан справ змусив законодавця прийняти суттєві поправки до нормативно-правових актів, які регулювали питання гендерної рівності в армії. Так, у 2018 році набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у ЗСУ та інших військових формуваннях» [1].

Відповідно до нього жінки виконують військовий обов'язок на рівних засадах із чоловіками (за винятком випадків, передбачених законодавством з питань охорони материнства та дитинства, а також заборони дискримінації за ознакою статі), що включає прийняття в добровільному порядку (за контрактом) та призов на військову службу, проходження військової служби, проходження служби у військовому резерві, виконання військового обов'язку в запасі та дотримання правил військового обліку [1].

Можливість виконувати військовий обов'язок відкрито на рівні з чоловіками, можливість отримувати військові звання, нагороди і просування по службі, відповідно до зробленого внеску в справу захисту держави, збільшила кількість військово-службовців.

Станом на 2021 рік, жінки становили 1/7 від загальної кількості військово-службовців - 32 659 осіб [7].

Така важлива категорія гендерної рівності, як «рівна присутність» отримала можливість реалізуватись. Стосовно питання наділення владою, як умови забезпечення гендерної рівності, то поступово кількість жінок вищих офіцерів зростає, так станом на 31.01.2019 року за даними Головного управління персоналу Генерального штабу Збройних Сил України на обліку в армії було 57 тис. військовослужбовиць, з них

3,5 тис. — старші офіцерки, в той час як у 2018 році їх було 24897, у 2017-му — 23 тисячі, а у 2008 році -1800 [8].

Станом на 2020 рік в Україні виконувало військові обов'язки 3 жінки в званні генерала [6] (до порівняння, на цій же посаді у 2020 році рахувалось 112 генералів-чоловіків [5]).

Початок активної фази військової агресії РФ проти України суттєво вплинув на ситуацію забезпечення гендерної рівності. Кількість жінок на військовій службі збільшилась станом на серпень 2022 року до лав збройних сил України вступили 7000 жінок-добровольців [6].

Однак, збільшення кількості жінок в армії, умови відкритого військового конфлікту, необхідність нести службу безпосередньо на передовій, а не в умовах регулярної армії мирного часу, ставлять багато питань щодо психологічної готовності жінок до такого рівня навантажень.

Українські психологи, світова спільнота докладають зусиль щодо надання психологічної допомоги жінкам в армії, впроваджують програми запобігання розвитку бойових травм та посттравматичного стресового розладу.

Однак досліджень, спрямованих на збереження гендерної ідентичності жінок на війні, програм їх адаптації до умов війни, а згодом і програм адаптації до мирного життя на сьогодні не проводиться.

Дослідження військових кампаній минулого, показує, що посттравматичні стресові розлади, бойові психологічні травми, проблеми, пов'язані з неможливістю усвідомити свою нову ідентичність після закінчення військової кар'єри зустрічаються у переважній кількості військових, не залежно від їх статі.

Таким чином, завданням науковців і практичних психологів є завчасна підготовка до роботи з такими травмами, яка має гуртуватися як на вивченні зарубіжного досвіду, так і на напрацюваннях в рамках українських реалій.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у ЗСУ та інших військових формуваннях: Закон України від 06.08.2018 № 2523-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text>

2. Про затвердження переліку спеціальностей, за якими жінки, що мають відповідну підготовку, можуть бути взяті на військовий облік: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 жовтня 1994 р. – №711 (постанова втратила чинність) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-94-%D0%BF#Text>

3. Берлінська М., Лазаренко М. Невидимий батальйон. Сексуальні домагання у військовій сфері в Україні: Соціологічне дослідження/За ред.Марцинюк Т. – Видання Інституту гендерних програм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ekmair>.

ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/20138/Nevydymyi_batalion_3.0.pdf?sequence=3&isAllowed=y

4. Везелева К. В. Украине женщины не голосуют за женщин [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://facenews.ua/19577/kinder-kche-kirche-kvoti.html>

5. Карпюк Г. Співвідношення генералів в Україні до інших країн//Новинний портал «Північ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pivnich.org.ua/728-spvvdnoshennya-mzh-generalskim-skladom-u-provdnih-armyah-svtu-v-zsu.html>

6. Скибицька Ю. Жінки на війні. Проблеми бійчинь ЗСУ після повномасштабного вторгнення//Гендер в деталях, 30.08.22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://genderindetail.org.ua/season-topic/dosvidy-viyny/zhinky-na-viyni-problemy-biychyn-zsu.html#_ftnref7

7. Скільки жінок-військовослужбовців служать у Збройних Силах України — нові дані Кадрового центру // Армія Inform, 04.12.2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://armyinform.com.ua/2021/12/04/skilky-zhinok-vijskovosluzhbovcziv-sluzhat-u-zbrojnyh-sylah-ukrayiny-novi-dani-kadrovogo-czentru/>

8. У Збройних силах України служать 57 тис. військовослужбовців-жінок // Стаття новинного порталу 112.ua від 31.01.2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20200320110806/https://ua.112.ua/ato/u-zbroinykh-sylakh-ukrainy-sluzhat-57-tys-viiskovosluzhbovtsiv-zhinok-poltorak-478949.html>

Турбан В.В.,
*докторка психологічних наук, професорка,
завідувачка лабораторії загальної психології
та історії психології імені В.А. Роменця,
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна*

ОСНОВИ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ДЕТЕРМІНАНТ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ В УКРАЇНІ (XX-XXI СТОЛІТТЯ)

Аналізуючи першоджерела – філософські та психологічні праці – уможлиблюється виокремлення типів рамкових підходів до трактування становлення психології особистості в Україні.

Зміна підходів до тлумачення психології особистості, як окремої наукової галузі, відбувалася, перш за все, на теоретико-методологічній базі.

Аналізуючи першоджерела, виявлено, що під впливом постмодернізму свідомість трактується в психології як дискурсивний конструкт, й останній, тлумачиться як ідентичність особистості. Отже, інтитуалізація психології особистості розгортається в рамках спершу культури Модерну, а нині – культури Постмодерну.

На нашу думку, одним із основних чинників розвитку психології особистості є теоретико-методологічна база, сформована в період Модерну.

Ця теоретико-методологічна база була цілком суголосною культурі XX століття. Нині ж у XXI столітті очевидні соціокультурні трансформації – розвиток культури Постмодерну. Але ця культура продовжує і радикалізує основні ідеї Модерну.

Наголошуючи, що сам феномен культури розкривається як сукупність дискурсів, які мають власну цілесумовленість, нами простежується і радикалізація важливого для психології особистості поняття «свідомість» – етнічна, професійна, релігійна, статеворольова тощо.

Аналізуючи розвиток психології особистості в Україні у XX-XXI століттях в Україні та СРСР загалом ми бачимо, що у 20–30-ті роки XX століття у працях «групи Виготського» (Л. Виготський, О. Лурія, О. Леонтьєв та ін.), а також «Харківської групи» (П. Гальперін, О. Запорожець, Л. Божович, Ф. Бассін та ін.) головна увага приділялася саме теоретико-методологічним питанням.

З розширенням прикладних досліджень відбувалася і вторинна рецепція праць, в яких були закладені теоретико-методологічні основи цього психологічного напрямку, що згодом отримав назву «культурно-історична психологія».

Ця вторинна рецепція теоретико-методологічних праць засвідчила закономірну наявність у них незчисленних «прозрінь», продуктивних гіпотез і теоретичних умовиводів, котрі лише згодом набули підтвердження.

Суть проблеми ж полягає в тім, що теоретико-методологічна база дослідження жорстко визначає всі ті результати, які будуть отримані на її основі. Ця ж таки база відсікає інші форми предметності, а отже й результати дослідження. Згодом у дослідженнях Т. Куна цей феномен був описаний як парадигмальне мислення, яке завідомо визначає рамки сприйняття й предметності.

Наукові дослідження на основі певної парадигми завжди набувають підтвердження, бо існує сув'язність предметності, відповідного методу, а отже й отриманого результату. Утім помилково було б стверджувати, що парадигмальне мислення є, умовно кажучи, хибним.

Наукове пізнання, по суті своїй, парадигмальне. Саме тому в науковому пізнанні здобувається лише відносне знання, яке надалі доповнюється й уточнюється, а також часткове знання предмета, що, однак, не применшує його значущості.

Окремою віхою в розвитку вчення про особистість є теорія вчинку, запропонована Володимиром Роменцем. Науковець визначив учинок як творчий акт, детермінований значущим сенсом.

За Роменцем, особистість втілюється не за посередництва діяльності як такої, а діяльності осмисленої й базованої на сенсі. Так ми можемо бачити, що Роменець, пов'язавши особистісну самоактуалізацію з учинком і сенсом, ставить людину в опозицію до соціальних норм. Бо усталена життєдіяльність не потребує вчинку. Вона розгортається як засвоєння соціальних норм і реалізація їх в діяльності.

Така життєдіяльність є індиферентною і до питання сенсу. Адже знання соціальних норм робить запити про сенс не доцільними. Однак Роменець постулює: по-перше, соціальний конформізм і розвиток особистості – несумісні; по-друге, особистість постає не в процесі соціалізації, а завдяки творчості (створенню небувало), пошуку сенсу, а отже й сумніву в усталених нормах, і вчинку, а останній, за визначенням, є проявом нонконформізму.

Цілком очевидно, що психологічна теорія Роменця є суголосною філософії екзистенціалізму.

Наукове видання

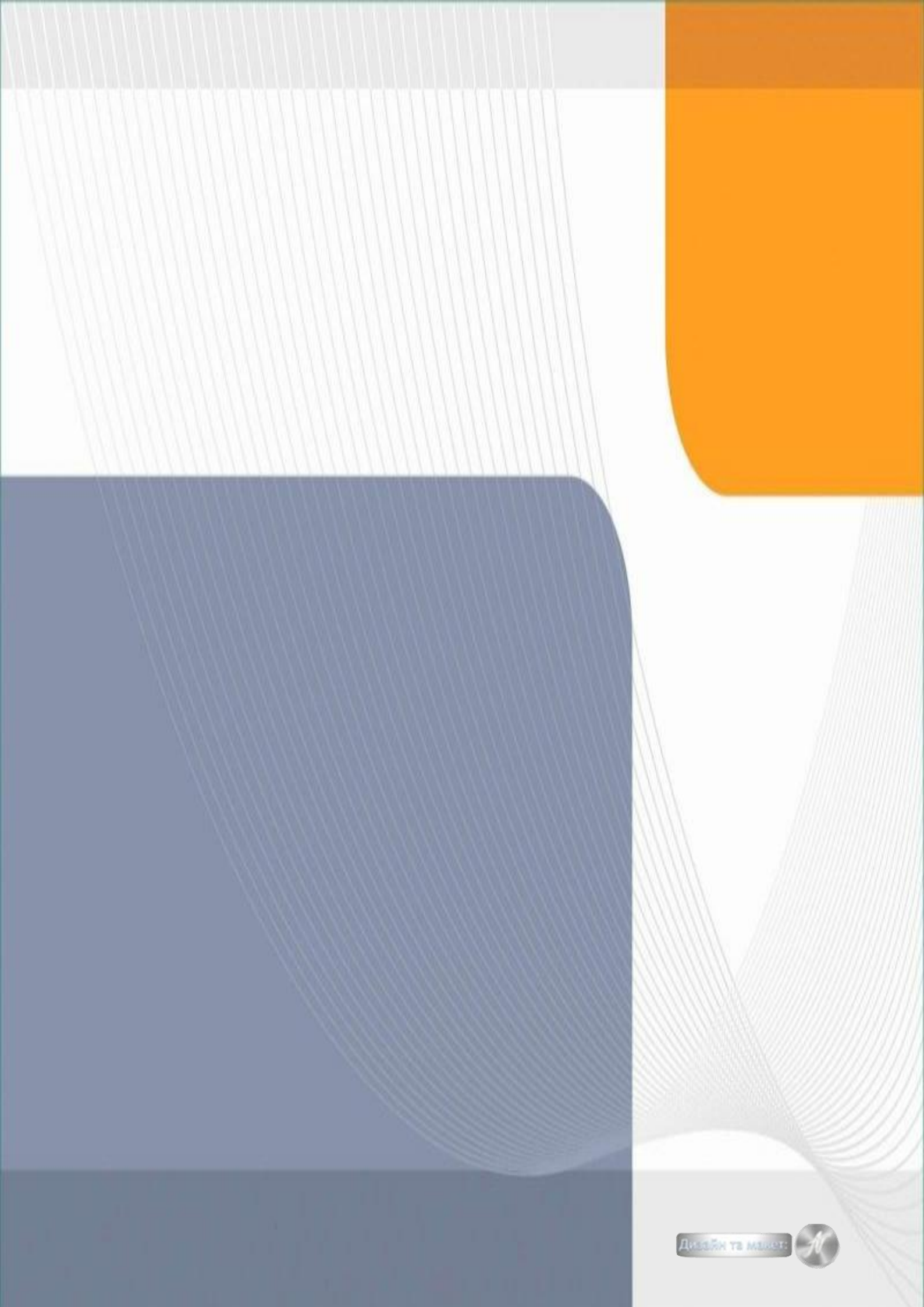

**НАУКОВА СПАДЩИНА
УКРАЇНСЬКОЇ ПСИХОЛОГІЇ:
ЄДНІСТЬ МИНУЛОГО ТА ТЕПЕРІШНЬОГО**

*Збірник тез доповідей
Щорічного наукового круглого онлайн-столу*

(м. Київ, 10 червня 2022 року)

Підписано до друку 27.10.22

Дизайн та мисел:

